

Kvalitetsförstärkning – åtgärder och effekter på utbildningskvalitet

Redovisning av ett regeringsuppdrag

Rapport 2019:4

Kvalitetsförstärkning – åtgärder och effekter på utbildningskvalitet
– Redovisning av ett regeringsuppdrag

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2019

Författare: Sofia Berlin Kolm, Tomas Gustavsson och Amanda Bjernestedt

Universitetskanslersämbetet • Löjtnantsgatan 21 • Box 7703, 103 95 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	7
Uppdrag.....	7
Bakgrund och syften.....	7
Uppdragets genomförande.....	8
Telefonintervjuer.....	10
Enkät till institutioner.....	11
Analyser av genomströmning.....	12
Kvalitetsförstärkningens programlogik.....	13
Bakgrund.....	15
Grundprinciperna i resurstilldelningssystemet.....	15
Ersättningsbeloppen per utbildningsområde.....	15
De tekniska och samhällsvetenskapliga utbildningsområdena är störst medan opera är minst.....	16
Kvalitetsförstärkningar till vissa utbildningsområden.....	18
Utveckling av ersättningsbeloppen över tid.....	20
Kvalitetsförstärkningar har delvis finansierats genom besparingar av takbeloppen.....	22
Styr- och resursutredningen.....	23
Tidigare uppföljning av kvalitetsförstärkning.....	23
Sammanfattning av lärosätenas årsredovisningar från 2017.....	24
Hur har kvalitetsförstärkningsmedlen använts?.....	26
Hälften av institutionerna har fått instruktioner om hur medlen ska användas.....	27
Vad har institutionerna använt kvalitetsförstärkningsmedel till?.....	28
Kvalitetsförstärkningen har använts till ökad lärarledd tid.....	29
Vanligt med ökad undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp.....	32
Förinspelade föreläsningar och digitala lärplattformar vanliga former av ökat e-lärande.....	34
Nästan hälften har använt medlen för att rekrytera personal till undervisning.....	35
Kvalitetsförstärkningen har använts till ytterligare andra åtgärder.....	38

UKÄ:s rapport Lärarledd tid i den svenska högskolan	39
Kvalitetsförstärkningens effekter på utbildningskvaliteten	41
Lärosätena ansvarar för att såväl utbildning som forskning håller hög kvalitet – vilket UKÄ granskar	41
Fyra bedömningsområden i UKÄ:s granskningar	42
Många institutioner har inte genomfört interna uppföljningar	43
Mer än hälften anser att kvaliteten på utbildningen har ökat	43
Fler nöjda studenter och bättre prestationsgrad	44
Vissa anser att det är för tidigt att mäta om kvaliteten har ökat	45
Höjd kvalitet på lärarutbildningen	45
Analyser av genomströmning för att studera effekter av kvalitetsförstärkning	46
Ökande prestationsgrader sedan 2008 / 09	47
Prestationsgrader på kurser inom HSTJ	49
Prestationsgrader och avhopp på vissa yrkesexamensprogram	52
En höjning av ersättningsbeloppen är bra enligt institutionerna	57
Lärosätenas andra förslag för att främja utbildningskvalitet	58
Slutsatser och reflektioner	60
Instruktioner från ledningsnivå	61
Lärosätena har genomfört många kvalitetshöjande åtgärder som lett till förbättrade prestationer	62
Lärarledd tid – självrapportering jämfört med analys av scheman	62
Effekter på kort och lång sikt	63
Metoder för att mäta utbildningskvalitet	64
Effekter på lärarutbildningar	65
Mer positivt utfall jämfört med förstärkning 2012–2013	66
Bilagor	67
Bilaga 1. Enkät till institutionerna	67
Bilaga 2. Metodbeskrivning för analyser av genomströmning	73
Bilaga 3. Förkortningar av lärosäten	74

Sammanfattning

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) har följt upp den senaste kvalitetsförstärkningen till utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi, juridik (HSTJ), undervisning och verksamhetsförlags utbildning (VFU). Förstärkningen uppgick till 125 miljoner kronor för år 2015 och 250 miljoner kronor för respektive år under perioden 2016 till 2018. Förstärkningen var till en början tänkt att upphöra 2019, men har förlängts. Medlen skulle användas till kvalitetsförstärkande åtgärder och för utbildningsområdena HSTJ skulle medlen i första hand användas till att öka den lärarledda tiden inom berörda utbildningar. Syftet med denna uppföljning är dels att undersöka hur medlen har använts, dels att analysera hur satsningen har bidragit till högre kvalitet inom berörda utbildningar.

Det material som ligger till grund för uppföljningen är telefonintervjuer med representanter från lärosätenas ledningsnivå och en enkätundersökning riktad till institutioner på lärosätena. Detta gjordes med de tio lärosäten som hade de högsta andelarna helårsstudenter inom utbildningsområdena HSTJ år 2017. Utöver detta har vi använt registeruppgifter från Statistiska centralbyrån (SCB) för analyser av genomströmning. Dessutom har vi använt lärosätenas årsredovisningar för 2017 samt UKÄ:s rapport *Lärrledd tid i den svenska högskolan – en studie av scheman*.

Enkätundersökningen visade att institutionerna har valt att satsa kvalitetsförstärkningen på en mängd olika åtgärder i syfte att höja utbildningskvaliteten. Exempelvis hade 86 procent av institutionerna ökat den lärarledda tiden. Vidare hade 65 procent ökat undervisningen i mindre grupper och 46 procent hade ökat mängden e-lärande. Man har också rekryterat personal och genomfört kompetenshöjande insatser för undervisande personal. Andra åtgärder var olika former av kursutveckling, förbättrad och mer rättssäker bedömning av examination, satsningar på information till studenter inför studier samt studieförberedelser för nya studenter.

Institutionerna valde i huvudsak att öka den lärarledda tiden på specifika kurser, företrädesvis på programkurser. Det var relativt ovanligt att ha riktat den ökade lärarledda tiden enbart till fristående kurser. Samtidigt kunde UKÄ i studien av lärarledd tid inte detektera att kvalitetsförstärkningen till HSTJ lett till någon mätbar ökning av den lärarledda tiden på kurser mellan 2014 och 2017. HSTJ och undervisning hade lägst undervisningsmängd av alla undersökta områden med omkring 8 lärarledda timmar i veckan.

Majoriteten av de tillfrågade institutionerna, 54 procent, ansåg att kvaliteten hade ökat på utbildningarna som en följd av kvalitetsförstärkningen. Bland annat hade man fler nöjda studenter, bättre kvalitet på examensarbeten och ökad genomströmning.

Våra analyser visade att studenternas genomsnittliga prestationsgrader hade ökat inom flera utbildningsområden sedan läsåret 2008/09. Störst var ökningarna inom det tekniska området samt för det samhällsvetenskapliga respektive juridiska området.

Vidare såg vi att prestationsgraderna på programkurser inom HSTJ hade ökat över tid – ett resultat som var tämligen stabilt över de undersökta lärosätena. Däremot hade prestationsgraderna minskat på fristående kurser inom HSTJ. Detta skulle kunna vara en effekt av att institutioner satsat på att öka den lärarledda tiden på kurser som ingick i utbildningsprogram. Det är dock svårt att dra några direkta slutsatser om huruvida de ökade prestationsgraderna är en effekt av kvalitetsförstärkning då många andra faktorer kan påverka prestationsgraden.

Jämfört med förstärkningen 2012–2013 uppfattar UKÄ att denna förstärkning i högre utsträckning använts för åtgärder, som på såväl kort som lång sikt kan leda till höjd utbildningskvalitet. Detta kan delvis bero på att styrningen från regeringen varit tydligare, det vill säga att lärosätena i första hand ska använda medlen för att öka andelen lärarledd tid på vissa utbildningar, vilket kan ha bidragit till att medlen i större grad använts för just detta ändamål.

Inledning

Uppdrag

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) fick i regleringsbrevet för 2018 i uppdrag att följa upp den särskilda satsningen på höjda ersättningsbelopp till utbildningsområdena humaniora, teologi, juridik, samhällsvetenskap (HSTJ), undervisning och verksamhetsförlagd utbildning (VFU) från år 2016 och framåt.

I uppdraget ingår dels att redovisa hur medlen har använts, dels att analysera hur satsningen har bidragit till högre kvalitet inom berörda utbildningar. UKÄ har tagit fasta på att det i regleringsbrevet till universitet och högskolor för åren 2016, 2017 och 2018 är uttryckt att medlen ska användas för kvalitetsförstärkande åtgärder samt att medlen avsatta för HSTJ i första hand ska användas för att öka andelen lärarledd tid på utbildningar inom dessa områden.

Bakgrund och syften

Regeringen har i flera omgångar genomfört kvalitetsförstärkningar i form av höjda ersättningsbelopp till utbildningsområdena HSTJ. Dessa områden har de lägsta beloppen sedan det nuvarande resurstilldelningssystemet infördes 1993. I de flesta fall gjordes förstärkningarna i syfte att höja kvaliteten i de berörda utbildningarna.

Utbildningsområdet undervisning omfattar utbildning inom det allmänna utbildningsområdet och den utbildningsvetenskapliga kärnan, medan VFU omfattar verksamhetsförlagd utbildning inom lärarutbildningen.¹ VFU infördes som ett eget utbildningsområde år 2013 (det ingick tidigare i utbildningsområdet undervisning).

I budgetpropositionen för 2015 föreslog regeringen en förstärkning av resurserna till utbildningar inom humaniora och samhällsvetenskap samt till lärar- och förskollärarytbildningar med motivet att förbättra kvaliteten. Detta ansågs vara särskilt angeläget inom humaniora och samhällsvetenskap, bland annat på grund av att det varit allt för få undervisningstimmar inom dessa utbildningsområden.

Vidare uttryckte regeringen att det är viktigt att alla studenter som ska bli lärare eller förskollärare har genomgått en utbildning av god kvalitet.² Till skillnad mot tidigare genomförda kvalitetsförstärkningar

¹ Budgetpropositionen för 2018, prop. 2017/18:1, utgiftsområde 16, se s. 242.

² Budgetproposition för 2015, prop. 2014/15:1 och Vårändringsbudget för 2015, prop. 2014/15:99.

var den tillfällig, men i budgetpropositionen för 2018 uttrycktes att kvalitetsförstärkningen ska vara långvarig för att ge förutsättningar för en fortsatt hög kvalitet inom de aktuella utbildningarna samt att medel även fortsättningsvis bör avsättas för detta ändamål.

De huvudsakliga syftena med denna rapport är att beskriva dels hur kvalitetsförstärkningsmedlen till utbildningsområdena HSTJ, undervisning respektive VFU har använts, dels huruvida kvalitetsförstärkningen har uppnått sitt syfte att bidra till högre kvalitet inom berörda utbildningar. I rapporten presenterar vi en kartläggning och våra analyser av hur lärosätena har använt kvalitetsförstärkningsmedlen samt hur detta bidragit till högre utbildningskvalitet. Vår förhoppning är att rapporten kommer att fungera som ett underlag till en fortsatt diskussion om kvalitetsförstärkningsroll som kvalitetshöjande åtgärd.

Uppdragets genomförande

För att genomföra uppdraget har vårt samarbete med lärosäten varit avgörande. Det material som ligger till grund för denna uppföljning utgörs av de telefonintervjuer som vi gjort med representanter för lärosätenas ledningsnivåer samt de svar som inkommit från en enkätundersökning riktad till institutioner på lärosätena.

Utöver detta har vi använt registeruppgifter som inhämtats från Statistiska centralbyrån (SCB) för analyser av genomströmning. Dessutom har vi använt lärosätenas årsredovisningar för år 2017, i vilka lärosätena av regeringen har ålagts att redovisa och analysera hur de höjda ersättningsbeloppen har bidragit till högre kvalitet. Vi har även använt UKÄ:s rapport *Lärrledd tid i den svenska högskolan – en studie av scheman* som publicerades hösten 2018.³

Den valda strategin var att i så stor utsträckning som möjligt "följa pengarna" i utbildningssystemet. Med detta avsåg vi att gå på djupet och undersöka dels hur kvalitetsförstärkningsmedlen fördelats, dels hur de har använts i utbildning och slutligen också vad satsningarna har lett till.

För att genomföra en så detaljerad undersökning som möjligt behövde vi göra ett urval bland lärosätena. Vi valde därför att genomföra telefonintervjuer med och skicka ut en enkät till de tio lärosäten med högst andel helårsstudenter inom utbildningsområdena HSTJ år 2017, eftersom vi antog att förstärkningen bör ha haft störst betydelse för just dessa lärosäten (se tabell 1). Urvalet baserades på HSTJ eftersom dessa områden tillsammans är avsevärt mycket större än undervisning och VFU, mätt i antal helårsstudenter. De tio lärosätena täcker därmed in en stor del av förstärkningen och representerar såväl stora och breda lärosäten som mindre högskolor.

³ *Lärrledd tid i den svenska högskolan. En studie av scheman*. Rapport. UKÄ. 2018:15.

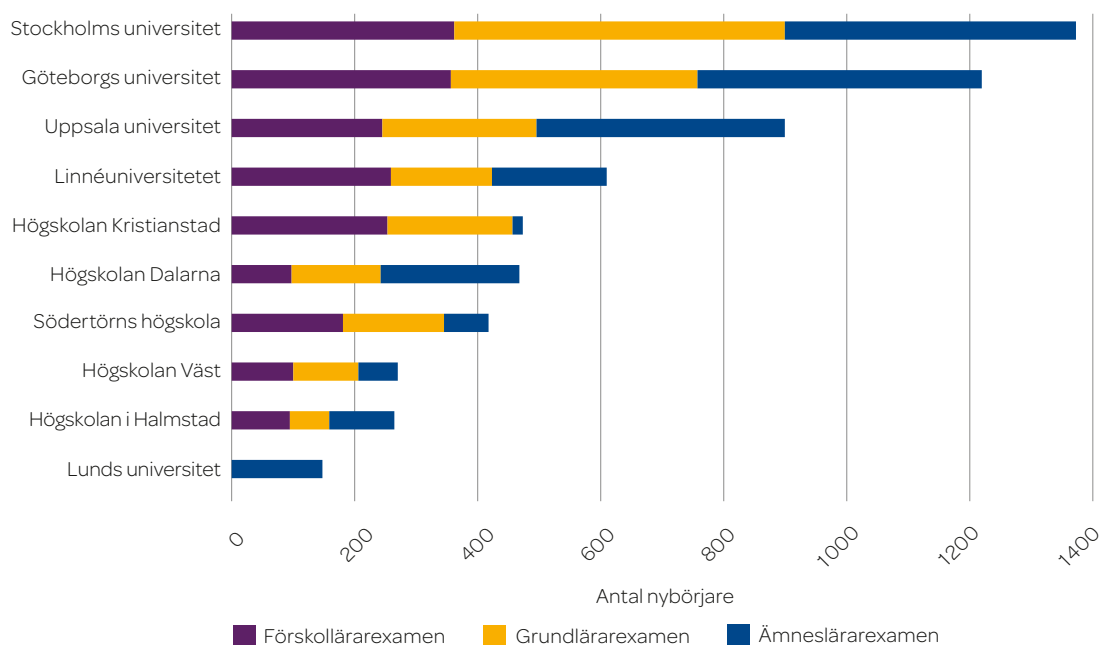
Tabell 1. Andelar helårsstudenter inom HSTJ, undervisning och VFU samt ersättning. Ersättningen gäller totalt för helårsstudenter och helårsprestationer, löpande i tkr för år 2017. Sorterat fallande på andelar helårsstudenter inom HSTJ. De tio översta (indikerat med *) är de tio lärosäten med vilka vi genomförde telefonintervjuer och enkätundersökning.

	Andel HSTJ	Ersättning för HSTJ (tkr)	Andel undervisning	Ersättning för undervisning (tkr)	Andel VFU	Ersättning inom VFU (tkr)
Södertörns högskola*	67,5%	209 148	7,5%	36 670	2,4%	15 875
Stockholms universitet*	66,1%	832 317	4,6%	93 622	2,1%	58 750
Uppsala universitet*	54,4%	603 794	2,9%	48 575	1,4%	33 034
Lunds universitet*	50,9%	620 729	0,5%	10 084	0,1%	2 099
Göteborgs universitet*	50,6%	602 463	6,1%	116 051	2,0%	52 498
Högskolan Dalarna*	47,1%	126 890	11,5%	48 480	2,5%	15 329
Högskolan Väst*	46,1%	98 922	5,1%	17 750	2,4%	11 493
Högskolan Kristianstad*	45,0%	112 662	9,4%	37 959	3,8%	21 833
Högskolan i Halmstad*	42,0%	101 290	9,0%	34 661	2,0%	10 418
Linnéuniversitetet*	41,9%	271 997	7,1%	72 411	1,8%	26 079
Örebro universitet	41,2%	188 548	8,1%	56 663	1,4%	13 795
Umeå universitet	40,8%	310 015	2,6%	32 634	1,1%	17 077
Malmö högskola	40,4%	225 264	13,2%	115 692	3,3%	40 168
Karlstads universitet	39,1%	155 003	10,9%	65 822	3,1%	26 388
Mittuniversitetet	38,0%	118 198	5,2%	25 241	1,8%	12 240
Högskolan i Gävle	37,5%	105 116	6,3%	26 831	2,6%	16 019
Stiftelsen Högskolan i Jönköping	37,2%	129 726	8,9%	48 654	1,8%	13 252
Mälardalens högskola	33,7%	120 031	14,6%	81 009	1,9%	14 896
Linköpings universitet	32,3%	273 108	4,3%	54 865	1,7%	31 048
Luleå tekniska universitet	26,9%	95 009	3,2%	16 966	1,6%	10 754
Högskolan i Borås	21,8%	58 057	12,0%	48 983	7,0%	38 650
Högskolan i Skövde	19,5%	32 132	0,7%	1 902	0,3%	1 267
Karolinska institutet	5,8%	17 985	0,0%	0	0,0%	0
Kungl. Tekniska högskolan	5,3%	32 320	0,0%	0	0,3%	3 620
Blekinge tekniska högskola	2,5%	3 368	0,0%	0	0,0%	0
Chalmers tekniska högskola	2,3%	9 820	0,2%	1 272	0,0%	0
Konstfack	2,3%	731	6,2%	3 109	2,6%	1 969
Stockholms konstnärliga högskola	0,2%	37	0,4%	107	0,2%	167
Gymnastik- och idrottshögskolan	0,0%	0	12,8%	6 685	7,2%	5 101
Kungl. Konsthögskolan	0,0%	0	0,0%	0	0,0%	0
Kungl. Musikhögskolan i Sthlm	0,0%	0	4,5%	2 182	3,4%	2 129

Alla tio lärosäten gav läsåret 2016/17 utbildningar inom något av de tre stora lärarprogrammen: förskolläraryrket, grundläraryrket respektive ämnesläraryrket (se figur 1).

Figur 1. Antal nybörjare på de tre största lärarprogrammen läsåret 2016/17.

Antalet nybörjare per lärosäte, på de tio lärosätena med högst andel helårsstudenter inom HSTJ-områdena.

Telefonintervjuer

För att få lärosätets ledningens perspektiv på kvalitetsförstärkningen genomförde vi telefonintervjuer med en eller flera representanter från ledningsnivå på de tio undersökta lärosätena under sommaren 2018. Personerna som intervjuades var i de flesta fall verksamma som ekonomi- eller planeringschefer, men i några fall även som vicerektor, senior rådgivare eller central controller.

Vid intervjuerna ställde vi bland annat frågor om hur resursfördelningen till utbildning sker generellt inom lärosätet och huruvida några särskilda initiativ tagits eller satsningar gjorts i och med att lärosätet tilldelades kvalitetsförstärkningsmedel. Eftersom det i regleringsbrevet för universitet och högskolor åren 2016, 2017 och 2018 är uttryckt att medlen för HSTJ i första hand ska användas just för att öka mängden lärarledd tid, frågade vi om lärosätet hade detta som ett uttalat mål med förstärkningen. Vi frågade även om de satt upp några andra kriterier eller krav för hur medlen skulle användas på fakulteterna och/eller institutionerna.

Med intervjuerna ville vi även ta reda på om lärosäten anser att höjning av ersättningsbelopp är en lämplig metod för att höja kvaliteten inom

berörda utbildningar eller om detta bör ske på annat sätt. Avslutningsvis frågade vi om lärosätena själva gör någon uppföljning av hur medlen använts samt vilka de ansåg var bäst lämpade på lärosätet att svara på en framtida enkät om kvalitetsförstärkningen.

Enkät till institutioner

Utifrån den information som framkom vid våra telefonintervjuer och med hjälp av lärosätenas årsredovisningar för 2017, utarbetade UKÄ en enkät för detta uppdrag, vilken skickades ut hösten 2018. Enkäten skickades ut via registrator till institutioner (eller motsvarande) som bedriver utbildning inom berörda utbildningsområden på de tio utvalda lärosätena. Syftet med enkäten var att ge institutionerna möjlighet att själva beskriva hur medlen har använts samt att berätta huruvida förstärkningen lett till högre kvalitet inom berörda utbildningar.

I enkäten fick institutionerna svara på huruvida de erhållit kvalitetsförstärkningsmedel samt i så fall för vilka utbildningsområden de tagit emot medel. De institutioner som tagit emot förstärkningsmedel inom områdena HSTJ och/eller undervisning fick svara på specifika frågor kring hur de sedan använt dessa medel. Vi var särskilt intresserade av att undersöka hur eller om de:

- använt medlen för att öka den lärarledda tiden
- satsat på undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp
- ökat e-lärandet
- rekryterat personal
- ökat undervisningstiden för sin personal
- vidtagit kompetenshöjande åtgärder

Till de institutioner som har utbildning inom VFU ställde vi en specifik fråga om hur dessa medel använts. Vidare fick alla institutioner svara på frågor kring hur de anser att utbildningskvaliteten påverkats som en följd av de åtgärder de genomfört, om lärosätet genomfört någon uppföljning av utbildningskvalitet relaterat till kvalitetsförstärkningen samt om de har några förslag på andra åtgärder för att främja utbildningskvalitet. De institutioner som uppgav att de inte erhållit kvalitetsförstärkningsmedel fick dessutom möjlighet att ange *varför* de inte fått extra medel.

Sammanlagt fick 144 institutioner enkäten, varav 113 institutioner återkom med svar, vilket ger en svarsfrekvens på 78 procent (se tabell 2).

Tabell 2. Antal utskick och svar samt svarsfrekvens för de tio lärosäten som ingick i enkätundersökningen.

	Antal utskick	Antal svar	Svarsfrekvens
Stockholms universitet	31	27	87 %
Linnéuniversitetet	20	15	75 %
Södertörns högskola	4	4	100 %
Göteborgs universitet	21	19	90 %
Uppsala universitet	31	21	68 %
Högskolan Kristianstad	3	2	67 %
Högskolan Dalarna	3	2	67 %
Högskolan i Halmstad	3	3	100 %
Högskolan i Väst	3	3	100 %
Lunds universitet	25	17	68 %
Totalt	144	113	78 %

Analyser av genomströmning

För att studera kvalitetsförstärkningens effekter har vi analyserat genomströmning med måtten *prestationsgrad* respektive *kvarvaro andra läsåret*.

Prestationsgraden visar hur många högskolepoäng studenter tar av det antal högskolepoäng som de är registrerade för. UKÄ har i en nyligen publicerad analys visat att den totala genomsnittliga prestationsgraden baserad på alla kursregistreringar för läsåret 2015/16 var 83 procent.⁴ Analysen visar även att kvinnor i de flesta jämförelser uppvisar en avsevärt högre prestationsgrad än män. Dessutom finns det för prestationsgrad en stark effekt av studieform: studenter som läser på yrkesexamensprogram har i genomsnitt högre prestationsgrad (90 procent) än studenter som läser generella program (86 procent) respektive fristående kurser (65 procent).

Kvarvaro andra läsåret visar hur stor andel programnybörjare som är kvar på samma program termin 3 och/eller 4 efter nybörjarterminen. Detta uttrycks som *avhoppsfrekvens*, men kallas ofta bara för "avhopp". UKÄ:s studie av avhopp på de tio största yrkesexamensprogrammen visade på stor variation mellan programmen: det var minst antal avhopp på läkarprogrammet (8 procent) och högst antal avhopp på ämneslärarprogrammet (35 procent).⁵

⁴ Studenternas prestationsgrad fortsätter att öka. Statistisk analys. UKÄ. 2018-12-11/9.

⁵ Tidiga avhopp från högskolan. Analyser av genomströmning på de tio största yrkesexamensprogrammen. UKÄ. Rapport 2017:17.

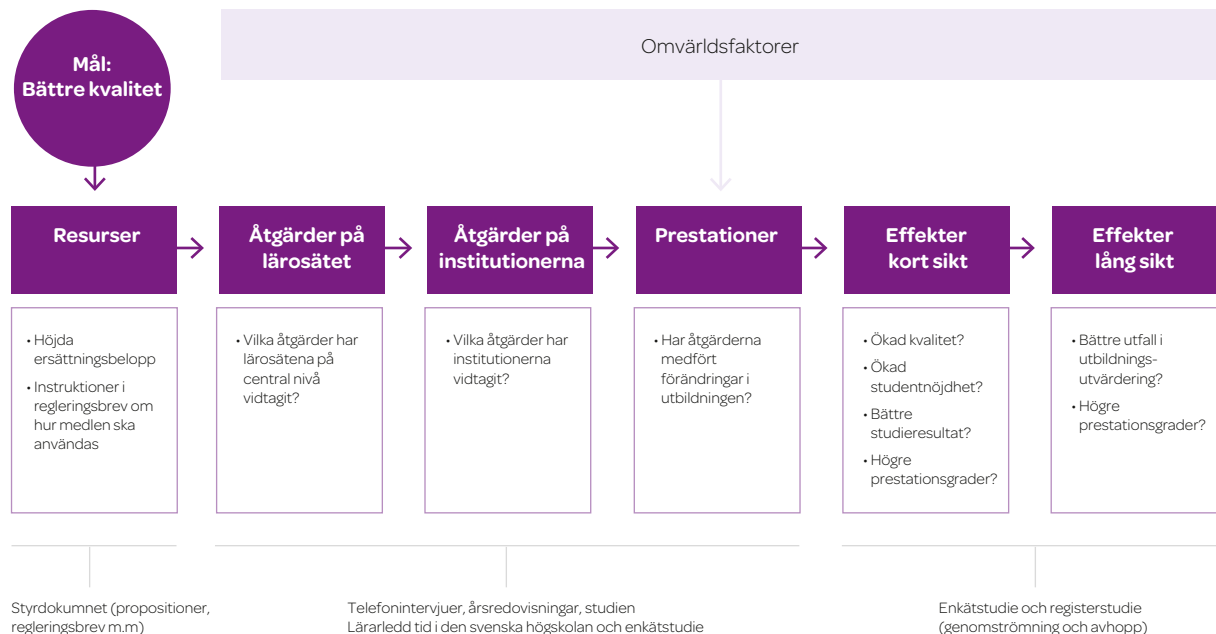
Kvalitetsförstärkningens programlogik

För att på ett enkelt sätt kunna beskriva och illustrera hur kvalitetsförstärkning är tänkt att uppnå förväntat resultat har vi skapat en så kallad *programlogik* för insatsen (se figur 2). En programlogik beskriver på ett förenklat sätt en händelsekedja: från mål, resurser, åtgärder och prestationer till effekter på såväl kort som lång sikt. Man kan säga att programlogiken ger en bild av den förändring man hoppas att insatsen (i det här fallet kvalitetsförstärkning) ska leda till.⁶

Programlogik används ofta vid uppföljningar och utvärderingar och kan fungera som ett verktyg i arbetet med att ta fram uppföljningsbara mål och indikatorer. Den kan också hjälpa till att förklara varför en insats inte uppnådde förväntat resultat. I programlogiken för kvalitetsförstärkning har vi även inkluderat på vilket sätt vi har valt att följa upp olika aspekter.

Regeringens mål med kvalitetsförstärkning är som tidigare nämnts att uppnå bättre kvalitet på utbildningar inom utbildningsområdena HSTJ, undervisning och VFU. För att uppnå målet valde regeringen år 2016 dels att höja ersättningsbeloppen till dessa utbildningsområden, dels att ge lärosätena instruktioner om att medlen ska användas för kvalitetsförstärkande åtgärder samt att förstärkning till HSTJ i första hand ska användas för mer lärarledd tid. Detta utgör insatsens *resurser* (se figur 2).

Figur 2. Programlogik för uppföljning av den senaste kvalitetsförstärkning.

6 Vägledning – Verksamhetslogik. ESV 2016:31.

Vidare har det på lärosätena vidtagits åtgärder med hjälp av kvalitetsförstärkningen. Det är här viktigt att åtskilja de åtgärder som genomförts på ledningsnivå respektive de åtgärder som enskilda institutioner vidtagit. Enkätsvaren ger dessutom information om huruvida institutionerna ser några resultat i form av *prestationer*, det vill säga om åtgärderna medfört några förändringar i utbildningen.

Vi ville även undersöka huruvida insatsen fått den *effekt* som regeringen hoppats på, det vill säga om kvaliteten på utbildningarna har förbättrats. För att verifiera denna effekt bör man göra en analys av ett kontrafaktiskt förlopp, det vill säga vad hade hänt ifall åtgärden inte hade införts. Vi har dock inte haft möjlighet att göra någon sådan studie, utan studerar endast en förändring av kvaliteten på utbildningarna över tid, samt mellan utbildningar som fått och inte fått kvalitetsförstärkningar. Detta gör vi dels genom institutionernas självrapporteringar, dels genom att analysera genomströmningen inom berörda utbildningsområden.

Det är dessutom viktigt att påpeka att det kan finnas *omvärldsfaktorer* som kan påverka resultatet av kvalitetsförstärkningen. Detta är dock inget som vi undersökt i denna studie.

Bakgrund

I detta kapitel ger vi en kort bakgrund till resurstilldelningssystemet och hur ersättningsbeloppen för utbildningsområdena har utvecklats under tid. Vi beskriver även vilka kvalitetsförstärkningar som regeringen har genomfört under de senaste åren.

Grundprinciperna i resurstilldelningssystemet

Nuvarande resurstilldelningssystem infördes 1993 och innebar att staten inte längre dimensionerade den högre utbildningen på central nivå, utan att de ekonomiska resurserna i stället skulle följa studenterna samt deras val av utbildning och lärosäte. Systemet bygger på att lärosätena klassificerar all grundutbildning i kurser inom olika utbildningsområden med olika ersättningsbelopp. Ersättningen per utbildningsområde består av två delar: dels ett ersättningsbelopp per helårsstudent (HST) för registrerade studenter, dels ett per helårsprestation (HPR), vilket studenterna får när de har klarat av sina kurspoäng.

För varje lärosäte fastställer riksdagen ett takbelopp som anger den högsta totala ersättning som varje lärosäte kan få för såväl HST som HPR. Ett huvudsakligt syfte med detta ersättningssystem är att utöka lärosätenas frihet och autonomi när det gäller grundutbildningens utformning och dimensionering. Detta var tidigare centralstyrt av regeringen genom utbildningslinjer och tilldelade utbildningsplatser – platser som ibland kunde stå tomma.

Ersättningsbeloppen per utbildningsområde

Ersättningssystemet bygger på att kurser klassificeras till utbildningsområden med olika ersättningsbelopp och det är lärosätena själva som beslutar om klassificeringen. I dagens system finns 21 utbildningsområden med olika ersättningsbelopp (se tabell 3). De lägsta ersättningsbeloppen för helårsstudenter och helårsprestationer gäller för utbildningsområdena HSTJ, medan de högsta ersättningsbeloppen omfattar opera, media och teater.

Ersättningsbeloppen utgår från de belopp som fastställdes när nuvarande resurstilldelningssystem infördes 1993, men räknas upp årligen med en pris- och löneomräkning (PLO) som också innehåller ett produktivitetsavdrag (PEK). Produktivitetsavdraget innebär ett avdrag inom pris- och löneomräkningen som realiserar ett produktivets- och

effektivitetskrav, vilket ska spegla produktivitetsutvecklingen inom privat tjänstesektor.

Tabell 3. Ersättningsbeloppen i regleringsbrevet för universitet och högskolor 2019⁷. Kvalitetsförstärkning per helårsstudent (HST) är exklusive pris- och löneomräkning (PLO) 2017-2019.

Utbildningsområde	Ersättning per helårsstudent (kr)	Ersättning per helårsprestation (kr)	Total ersättning HST + HPR (kr)	Kvalitetsförstärkning per helårsstudent (kr)
Humanistiskt, teologiskt, juridiskt, samhällsvetenskapligt	32 273	21 030	53 303	1 230
Naturvetenskapligt, tekniskt, farmaceutiskt	55 030	46 408	101 438	0
Vård	58 505	50 672	109 177	0
Odontologiskt	48 381	56 358	104 739	0
Medicinskt	65 377	79 522	144 899	0
Undervisning	39 254	41 122	80 376	4 145
Verksamhetsförlagd utbildning (VFU)	55 630	53 973	109 603	9 367
Övrigt	44 195	35 901	80 096	0
Design	155 942	95 010	250 952	0
Konst	221 385	95 045	316 430	0
Musik	134 535	85 063	219 598	0
Opera	320 610	191 792	512 402	0
Teater	310 023	154 419	464 442	0
Media	316 379	253 432	569 811	0
Dans	218 039	120 479	338 518	0
Idrott	113 619	52 578	166 197	0

De tekniska och samhällsvetenskapliga utbildningsområdena är störst medan opera är minst

Vi har undersökt fördelningen av studenters kursregistreringar mellan de olika utbildningsområdena samt könsfördelningen av registreringarna för varje utbildningsområde. Detta gjordes dels i syfte att få reda på storleken på utbildningsområdena, dels för att identifiera utbildningsområden som är kvinno- respektive mansdominerade. För att få ett robust underlag (gäller särskilt de små utbildningsområdena) baserade vi analysen på samtliga studenters kursregistreringar för perioden 2008/09 till och med 2016/17.

⁷ Regleringsbrev för budgetåret 2019 avseende universitet och högskolor. Regeringsbeslut III:8 2018-12-20 U2016/03638/UH, U2017/00142/UH, U2018/030017UH, U2018/04751/BS (delvis), U2018/04780/UH.

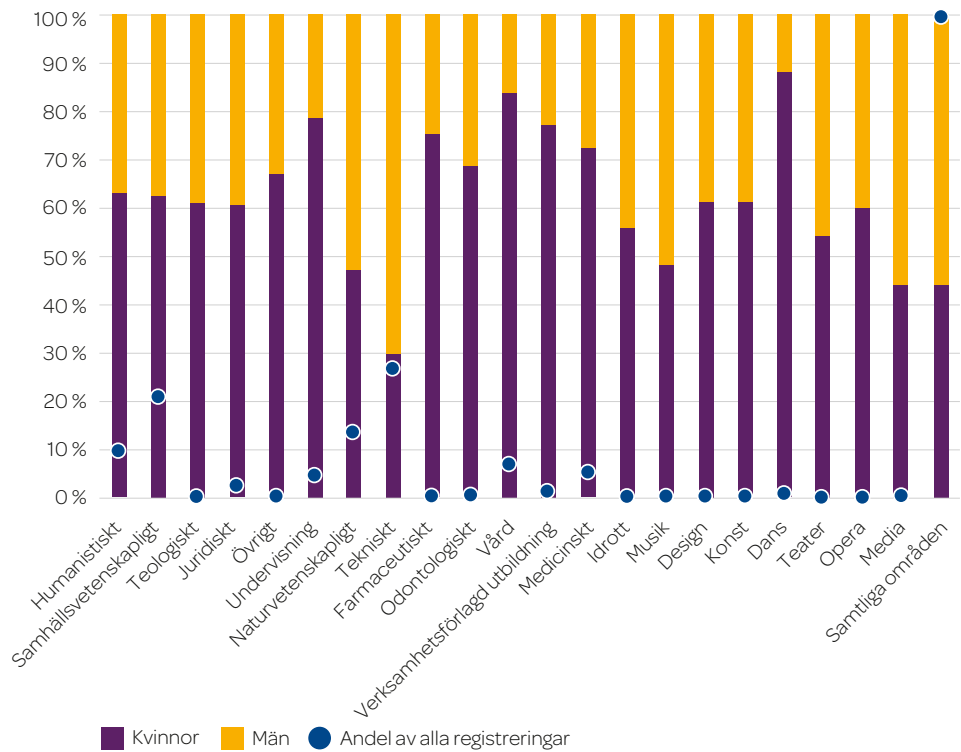
Det största utbildningsområdet sett till antalet kursregistreringar var teknik med 26 procent av samtliga kursregistreringar (se figur 3). Näst störst var samhällsvetenskap med 22 procent, följt av naturvetenskap med 13 procent. Tillsammans hade HSTJ 35 procent av studenternas registreringar, medan undervisning och VFU var mycket mindre med andelar om 5,1 procent respektive 0,7 procent.

De naturvetenskapliga, tekniska och farmaceutiska utbildningsområdena var tillsammans större än HSTJ, med 40 procent av samtliga registreringar. Flera utbildningsområden var mycket små, där opera var minst med 0,02 procent av registreringarna. Opera är det utbildningsområde med näst högst ersättningsbelopp.

För alla utom fyra utbildningsområden var majoriteten av registreringarna gjorda av kvinnor. Utbildningsområdet dans hade högst andel registreringar gjorda av kvinnor (88 procent) följt av vård (84 procent), undervisning (79 procent) och VFU (77 procent).

Flest registreringar gjorda av män hade området teknik (70 procent) följt av media (56 procent), naturvetenskap (52 procent) och musik (52 procent). För HSTJ var 63 procent av samtliga registreringar gjorda av kvinnor, medan 63 procent av registreringarna för de naturvetenskapliga, tekniska och farmaceutiska utbildningsområdena var gjorda av män. Detta visar att utbildning inom HSTJ som får lägst ersättning är kvinnodominerat, medan NTF som får betydligt högre ersättning är mansdominerat. Media är det utbildningsområde med högst ersättningsbelopp och det är ett av fyra mansdominerade områden.

Figur 3. Fördelning av kursregistreringar för alla studenter för läsåren 2008/09 till 2016/17. Fördelningen av kursregistreringar för alla studenter mellan utbildningsområden (blå prickar) samt fördelningen mellan kvinnor och män för varje utbildningsområde. Sorterat stigande på utbildningsområdenas ersättningsbelopp. Observera att utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik har samma ersättningsbelopp, liksom de naturvetenskapliga, tekniska och farmaceutiska utbildningsområdena.

Kvalitetsförstärkningar till vissa utbildningsområden

Resurserna till utbildning på grundnivå och avancerad nivå i Sverige har ofta varit föremål för debatt. Debatten har handlat både om en generell urholkning av ersättningsbeloppen och om otillräckliga resurser till vissa utbildningsområden – i synnerhet HSTJ.

Regeringen har i omgångar höjt ersättningsbeloppen för vissa utbildningsområden, så kallade kvalitetsförstärkningar, vilka har inneburit nivåhöjningar av ersättningen utöver pris- och löneomräkningen. Dessa kvalitetsförstärkningar har i första hand gällt utbildningsområden med lägst ersättning – alltså HSTJ, men även naturvetenskap, teknik och farmaci.

Förstärkningen till HSTJ-områdena påbörjades år 2002, då 100 miljoner kronor tillfördes området, varvid ytterligare 100 miljoner kronor tillfördes år 2003. Dåvarande regering motiverade satsningen med att ersättningsbeloppen hade sänkts till följd av 1990-talets

budgetsaneringar, samt att ersättningen skulle återställas till nivån vid resurstilldelningssystemets införande.⁸ Under perioden 2006–2013 höjde staten ersättningsbeloppen för HSTJ fem gånger, varav den största höjningen på 600 miljoner kronor skedde år 2013.

De enskilda förstärkningarna har haft särskilda syften. Det har dock inte funnits några krav på lärosätena att redovisa hur de använt medlen. Vid den första förstärkningen till HSTJ år 2002, framförde regeringen att ökade medel behövdes för att högskolan skulle ta emot nya studentgrupper som ett led i att minska den sociala snedrekryteringen.⁹ Under perioden 2006–2008 handlade motiveringarna i budgetpropositionerna framför allt om utbildningens kvalitet och om lärarresurser: att öka lärartätheten och anställa fler disputerade högskolelärare.¹⁰

Kvalitetsförstärkningen till HSTJ under perioden 2012–2013 motiverades med att urholkningen av ersättningsbeloppen lett till den lärarledda tiden minskat, parallellt med att studentgrupperna ökat. Vidare menade regeringen att den låga mängden lärarledd tid bidragit till den låga genomströmningen inom de berörda utbildningarna.¹¹

Fokus i den här studien är den senaste kvalitetsförstärkningen som gjordes 2016 där regeringen höjde ersättningsbeloppen till utbildningsområdena HSTJ, undervisning och VFU. Lärosätena fick dock del av höjningen redan vid halvårsskiftet 2015, men ersättningsbeloppen räknades inte upp förrän 2016. Denna förstärkning uppgick till 125 miljoner kronor för år 2015 och därefter 250 miljoner kronor per år under perioden 2016 till 2018.¹² Förstärkningen var till en början planerad att upphöra år 2019,¹³ men i och med budgetpropositionen för år 2018 blev den förlängd. Tabell 4 visar denna kvalitetsförstärknings storlek per lärosäte.

Varje lärosäte skulle själv avgöra var i verksamheten förstärkningsmedlen skulle användas för bästa effekt.¹⁴ Men i regleringsbrev som omfattar universitet och högskolor styrde regeringen lärosätenas interna användning för områdena HSTJ. I dessa uttryckte man att de extra medlen "ska i första hand användas för att öka andelen lärarledd tid på utbildningar inom dessa områden".¹⁵ Detta var alltså första gången som regeringen ställde krav på lärosätena att redovisa hur de använt medlen. Liknande styrning förekommer inte för områdena undervisning och VFU.

8 Budgetpropositionen för 2002, prop. 2001/02:1, Utgiftsområde 16.

9 Budgetpropositionen för 2002, prop. 2001/02:1, Utgiftsområde 16, s. 88.

10 Budgetpropositionen för 2008, prop. 2007/08:1, Utgiftsområde 16, s. 118.

11 Budgetpropositionen för 2012, prop. 2011/12:1, Utgiftsområde 16, s. 66.

12 Budgetpropositionen för 2016, prop. 2015/16:1, Utgiftsområde 16.

13 Budgetpropositionen för 2017, 2016/17:1, Utgiftsområde 16.

14 Budgetpropositionen för 2018, 2017/18:1, Utgiftsområde 16, s. 73.

15 Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende universitet och högskolor. Regeringsbeslut III:3, 2017-12-18 U2017/05023/BS (delvis), U2017/05052/UH.

Tabell 4. Kvalitetsförstärkning per lärosäte från 2015 och framåt.

Lärosäte	2015 (tkr)	2016 (tkr)
Stockholms universitet	16 458	32 916
Göteborgs universitet	14 195	28 390
Uppsala universitet	11 681	23 362
Lunds universitet	8 679	17 358
Malmö högskola	7 919	15 838
Linnéuniversitetet	7 144	14 288
Linköpings universitet	6 021	12 042
Umeå universitet	6 020	12 040
Södertörns högskola	4 619	9 238
Karlstads universitet	4 473	8 946
Örebro universitet	4 389	8 778
Mälardalens högskola	3 884	7 768
Högskolan i Borås	3 637	7 274
Högskolan Dalarna	3 403	6 806
Högskolan i Jönköping	3 146	6 292
Högskolan Kristianstad	3 076	6 152
Mittuniversitetet	2 885	5 770
Högskolan Väst	2 641	5 282
Högskolan i Gävle	2 506	5 012
Högskolan i Halmstad	2 492	4 984
Luleå tekniska universitet	2 150	4 300
Högskolan i Skövde	997	1 994
Kungl. Tekniska högskolan	536	1 072
Blekinge tekniska högskola	423	846
Karolinska institutet	309	618
Gymnastik- och idrottshögskolan	295	590
Kungl. Musikhögskolan i Stockholm	180	360
Konstfack	173	346
Chalmers tekniska högskola	120	240
Stockholms konstnärliga högskola	36	72
Övriga enskilda utbildningsanordnare	513	1 026
Totalt	125 000	250 000

Utveckling av ersättningsbeloppen över tid

Ersättningsbeloppen för olika utbildningsområden (med undantag för de områden som fått kvalitetsförstärkningar) har sedan 1990-talet haft en likartad utveckling genom den procentuella årliga pris- och löneomräkningen eller motsvarande anslagsuppräknings.

Figur 4 visar hur ersättningsbeloppen för en helårsstudent respektive en helårsprestation har utvecklats i reala termer inom olika

utbildningsområden (exklusive de konstnärliga och idrottsliga utvecklingsområdena) sedan läsåret 1994/95, vilket är det första jämförbara året. Som framgår av figuren har ersättningsbelopp i reala termer minskat för de flesta utbildningsområden, då pris- och löneomräkningen inte fullt ut kompenserat kostnadsutvecklingen.

För de utbildningsområden som inte var föremål för några kvalitetsförstärkningar under perioden 2007–2017¹⁶ har ersättningen i reala termer minskat med 6 procent.

För utbildningsområdet undervisning har ersättningen minskat med 9 procent i reala termer. Orsaken till detta är att VFU inom lärar- och forskolläroinutbildningen lyftes ut som ett eget utbildningsområde år 2013, med en högre prislapp separat från området undervisning samt att ersättningsbeloppet för undervisning sänktes i samband med detta.

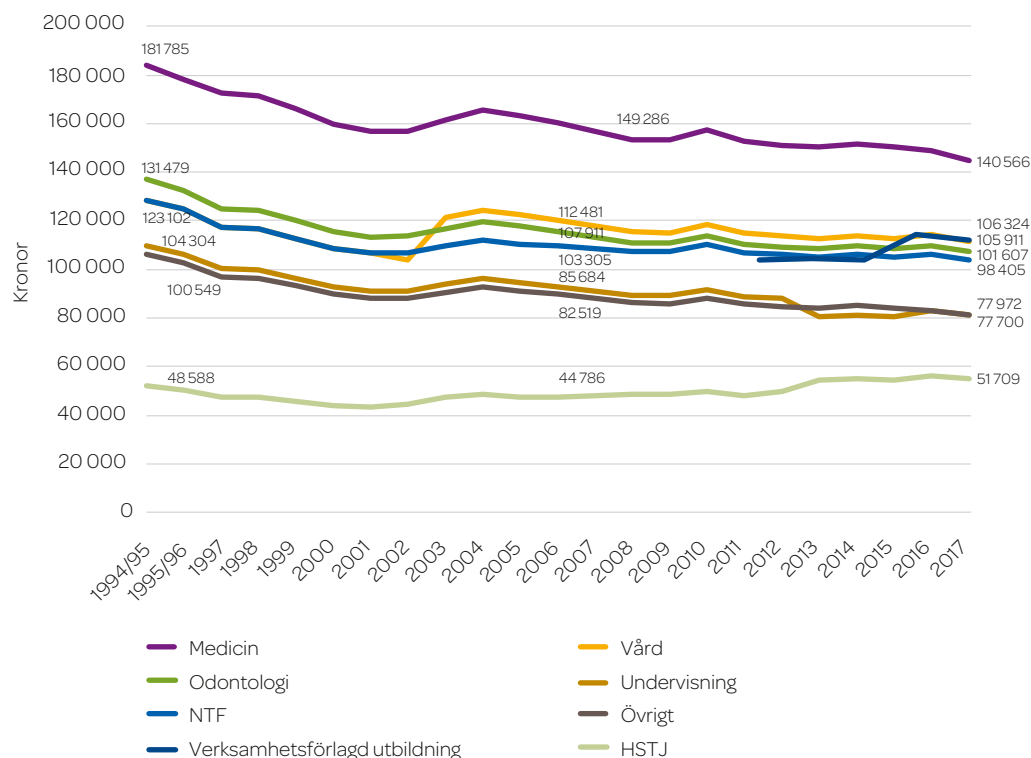
Den samlade ersättningen för en helårsstudent och en helårsprestation inom NTF har minskat med knappt 5 procent i reala termer. Detta trots den kvalitetsförstärkning som genomfördes år 2008.

För utbildningsområdena HSTJ ökade däremot den samlade ersättningen för såväl en helårsstudent som en helårsprestation med 15 procent i reala termer under perioden 2007–2017. Ökningen är framför allt en effekt av de höjningar av ersättningen för helårsstudenter som genomfördes åren 2008, 2012 och 2013.

¹⁶ Utbildningsområdena medicin, vård, odontologi och övrigt, samt de konstnärliga och idrottsliga utbildningsområdena

Figur 4. Ersättningsbelopp för helårsstudent plus helårsprestation.

Ersättningsbelopp (i kronor) i 2017 års priser för helårsstudent plus helårsprestation för de olika utbildningsområdena under perioden 1994/95–2017. De ersättningsbelopp som visas i figuren omfattar 1994/95, 2007 och 2017.

Kvalitetsförstärkningar har delvis finansierats genom besparingar av takbeloppen

I en nyligen publicerad rapport har UKÄ undersökt det senaste decenniets ekonomiska utveckling inom högskolesektorn.¹⁷ Studien visar bland annat att kvalitetsförstärkningarna till stor del har finansierats genom omfördelningar inom befintliga anslagsramar, vilket har fått konsekvensen att lärosätena får mer betalt per student, men kan utbilda något färre studenter. Sett över hela perioden 2007–2017 har antalet anslagsfinansierade helårsstudenter ökat på grund av ett högre anslagsutnyttjande, men det finns trots det plats för färre studenter inom högskolan.

Den minskade utbildningskapaciteten beror dels på att studenterna läser dyrare utbildningar, dels på kvalitetsförstärkningarna. Eftersom kvalitetsförstärkningarna vid flera tillfällen har finansierats inom befintliga ramar har således effekten blivit att anslagen räcker till att finansiera färre studenter.

¹⁷ Finansieringen av svenska universitet och högskolor. De ekonomiska effekterna av statens styrning och resurstilldelning 2007–2017. UKÄ. Rapport 2019:2.

Studien visar vidare att kvalitetsförstärkningarna totalt sett har motverkat den så kallade urholkningen genom att den samlade effekten av förstärkningar och pris- och löneomräkning tillsammans motsvarar kostnadsutvecklingen. Detta har i praktiken lett till en omfördelning till humaniora och samhällsvetenskap från övriga utbildningsområden.

Styr- och resursutredningen

Regeringen tillsatte 2017 den så kallade Styr- och resursutredningen (U 2017:05, förkortad Strut) för att göra en samlad översyn av universitet och högskolors styrning, inklusive resurstilldelning. Uppdraget redovisades i februari 2019.

I slutbetänkandet föreslår utredaren att regeringens styrning av lärosätena sker genom en samlad proposition för högskolans verksamhet samt med fyraåriga planeringsförutsättningar och uppdrag för varje lärosäte. Vidare föreslås att utbildning och forskning ska få ett samlat anslag, men med varsin ram. Utbildningsramen ska bestå till hälften av en fast bas samt en rörlig del som varierar med antalet helårsstudenter och som avräknas årligen. Regeringens utbildningsuppdrag till lärosätena kan innehålla mål för antal examina för vissa utbildningar som leder till legitimationsyrken, exempelvis lärarutbildningarna. Både de ämnesbaserade ersättningsbeloppen och den prestationsbaserade delen av ersättningen föreslås slopas och i stället ersättas av ett lärosätesspecifikt mål för antal helårsstudenter.

Enligt utredaren skulle denna modell innebära att resurserna fortfarande följer studenternas val av utbildning genom den rörliga delen, men att införandet av en fast bas gör tilldelningen mer stabil och förutsägbar. Genom att slopa ersättningen för helårsprestationer ges lärosätena bättre möjlighet att behålla och utveckla utbildningar där prestationsgraden generellt är lägre, exempelvis distansutbildningar. Om de ämnesbaserade ersättningsbeloppen försvinner betonar utredaren att varje lärosäte ansvarar för att ompröva sin interna resursfördelning så att resurserna används ändamålsenligt och att hög kvalitet i utbildningen säkerställs. Utredaren nämner även att denna modell skulle innebära att regeringen inte längre kan styra genom höjda ersättningsbelopp för att öka kvaliteten i vissa utbildningar.

Tidigare uppföljning av kvalitetsförstärkning

I rapporten *Uppföljning av kvalitetsförstärkning inom humaniora och samhällsvetenskap* gjorde UKÄ på uppdrag av regeringen en uppföljning av kvalitetsförstärkningarna till HSTJ för perioden 2012–2013. Uppföljningen visade att när det gäller hur medlen har fördelats och använts fanns det en stor variation mellan lärosäten, fakulteter eller motsvarande nivå samt institutioner.

I en enkät som skickades ut till lärosätena redovisades en rad aktiviteter och åtgärder som de vidtagit i syfte att förstärka kvaliteten inom HSTJ-områdena. Det var däremot svårt att koppla alla dessa åtgärder och eventuella effekter av dem till just kvalitetsförstärkningsmedlen, eftersom det fanns många andra faktorer som påverkat utfallet.

I uppföljningen drog UKÄ slutsatsen att storleken på kvalitetsförstärkningen spelade stor roll, genom att de lärosäten som fick större förstärkning kunde vidta mer omfattande åtgärder, men även att förstärkningen i sin helhet var så pass liten att den ätits upp av nedskärningar som drabbat lärosätena under samma period. UKÄ:s slutsats var således att medlen har påverkat utbildningskvaliteten, men i stort sett enbart genom att lärosätena hade kunnat bibehålla den befintliga kvalitetsnivån. Kvalitetsförstärkningsmedlen upplevs på de flesta håll ändå som betydelsefulla eftersom de nedskärningar som skett under samma period hade varit mycket mer smärtsamma utan dessa medel.

Sammanfattning av lärosätenas årsredovisningar från 2017

Vi har sammanställt relevanta avsnitt ur årsredovisningarna för 2017 för de 22 universitet och högskolor som fått mest medel i den senaste kvalitetsförstärkningen.¹⁸

I årsredovisningarna fokuserar lärosätena på åtgärder – det vill säga på vad de har använt medlen till – snarare än på att beskriva resultat och effekter av förstärkningen. Många lärosäten menar dock att åtgärderna är kvalitetshöjande, men utan att de har analyserat det på något sätt. Ett par lärosäten konstaterar att prestationsgraderna har ökat, varav ett lärosäte har sett att prestationsgraderna har ökat inom det samhällsvetenskapliga utbildningsområdet efter höjningen av ersättningsbeloppen, medan de inte sett samma ökning inom humaniora, teologi eller juridik. För ett par andra lärosäten har deras kvalitetshöjande åtgärder fått positiv respons från studenter.

De flesta lärosäten har använt kvalitetsförstärkningsmedel till att öka den lärarledda undervisningstiden, men de har även använt medlen till flera andra åtgärder. Ett flertal lärosäten har också satsat på att i större utsträckning erbjuda undervisning i mindre grupper (istället för föreläsningar i stora grupper), att öka handledningstiden i samband med examensarbeten och uppsatser samt att öka undervisningen i vetenskapligt skrivande.

¹⁸ För Karlstads universitet användes årsredovisningen för 2016.

Medlen har även använts för att utveckla e-lärande i undervisningen, för att utöka stödet till studieovana studenter och till studenter med särskilda behov samt för att anlita gästföreläsare och adjungerade lärare. Vissa lärosäten har utvecklat undervisningsformer genom att finansiera merkostnader för exempelvis exkursioner och studiebesök.

I vissa fall har medel satsats på kompetensutveckling för lärare, till exempel kring digitalt lärande eller genom att lärare fått möjlighet att delta i pedagogiska konferenser. Det framkom också att lärarna har fått mer förberedelsestid. Ett lärosäte har särskilt satsat på höjda löner till lärare verksamma inom lärarutbildningarna, med syftet att öka attraktiviteten för denna yrkeskår. Ett annat lärosäte har höjt den vetenskapliga kompetensen genom att rekrytera lärare inom utvalda inriktningar. Ett tredje lärosäte har satsat på rekryteringar för att förstärka undervisningen med mera lärarledd tid, medan ett fjärde har ökat andelen undervisning som utförs av lektorer och ett femte har ökat andelen professorer i undervisningen på grundnivå för att stärka forskningsanknytningen.

Ett par lärosäten har dock inte använt medlen till några nya satsningar. Däremot har medlen gjort att de kunnat bibehålla antalet lärarledda timmar och därmed kunnat undvika urholkning eller slippa genomföra tidigare planerade besparingar.

Inom VFU har flera lärosäten uppgett i sina årsredovisningar att de använt kvalitetsförstärkningsmedel för att utveckla examinationsformer och bedömningskriterier, för att förstärka antalet examinators samt för att förbättra samverkan mellan lärare och handledare på praktikplatsen i syfte att öka rättssäkerheten vid bedömningen av VFU. Andra har utvecklat kontakten mellan lärarstudenter och skolverksamheten.

Flera lärosäten anger att de satsat på att öka antalet lärarbesök inom VFU samt på att öka kommunikationen mellan lärosätets lärare och VFU-handledare. Några lärosäten har angett att den lärarledda tiden inom VFU har utökats, medan vissa har höjt ersättningen för VFU-handledning och förstärkt administrationen kring VFU.

Flera lärosäten har ökat den lärarledda tiden på olika moment inom lärarutbildningen, exempelvis har man ökat handledningen för självständiga arbeten. Andra satsningar har varit tentaförberedande moment, introduktion till högskolestudier, kvalitetshöjande åtgärder i undervisningen kopplade till värdegrund samt kurser i akademiskt skrivande. Ett lärosäte har utvecklat ett mentorsprogram där mer erfarna lärarstudenter stödjer nybörjare. Vissa lärosäten har satsat på särskilda ämnen, exempelvis utökat undervisningen inom grammatik och didaktik för ämneslärarstudenter inom moderna språk.

Hur har kvalitetsförstärkningsmedlen använts?

I UKÄ:s uppdrag ingår att redovisa hur medlen från den senaste kvalitetsförstärkningen har använts. För detta har vi använt uppgifter från telefonintervjuer med representanter från lärosätenas ledningsnivåer samt enkätsvar. Telefonintervjuerna genomfördes under sommaren 2018, medan enkäten skickades ut hösten 2018 till institutioner (eller motsvarande) som bedriver utbildning inom berörda utbildningsområden. Institutionerna hade drygt en månad på sig att besvara enkäten (hela enkäten finns i bilaga 1). Utöver detta använde vi vissa delar ur UKÄ:s rapport *Lärrledd tid i den svenska högskolan – en studie av scheman* (2018:15).

Tabell 5 visar antalet institutioner som besvarat enkäten samt inom vilka utbildningsområden dessa har erhållit kvalitetsförstärkningsmedel. Som framgått av tidigare avsnitt finns flest helårsstudenter inom utbildningsområdena HSTJ och det är också inom dessa områden som flest institutioner som svarat på enkäten bedriver sina utbildningar.

Eftersom vissa institutioner erhållit medel inom flera utbildningsområden kan det vara svårt att veta om åtgärderna som vidtagits vid institutioner varit inom ett eller flera olika utbildningsområden, såvida detta inte specifikt har angetts. I redovisningen av enkätsvaren har vi därför valt att endast dela upp svaren på utbildningsområden för ett fåtal frågor.

Tabell 5. Antal institutioner i enkätstudien som fått kvalitetsförstärkning inom respektive utbildningsområde.

Utbildningsområde	Antal institutioner	Andel
Endast HSTJ	67	59 %
Endast undervisning	2	1,7 %
Endast VFU	1	1 %
HSTJ och undervisning	11	10 %
HSTJ och VFU	1	1 %
Undervisning och VFU	2	1,7 %
HSTJ, undervisning och VFU	16	14 %
Har inte erhållit kvalitetsförstärkningsmedel	10	9 %
Vet ej	3	2,7 %
Totalt	113	100 %

Hälften av institutionerna har fått instruktioner om hur medlen ska användas

Både i våra intervjuer och i enkäten frågade vi om institutionerna fått riktlinjer eller instruktioner från lärosätesledningen om hur de ska använda medlen från kvalitetsförstärkningen. Regeringen har i regleringsbrev till universitet och högskolor (perioden 2016 – 2018) uttryckt dels att kvalitetsförstärkningen ska användas för kvalitetshöjande åtgärder, dels att de medel som är avsatta för HSTJ i första hand ska användas för att öka andelen lärarledd tid på utbildningar inom dessa områden.

I intervjuerna uttryckte några lärosäten att det har utgått direktiv från ledningsnivå om hur medlen ska användas och att dessa oftast handlar om att medlen ska användas för att öka den lärarledda tiden. Lärosätesledningarna har dock sällan gjort några distinktioner mellan de tre förstärkningarna (HSTJ, undervisning och VFU), men i vissa fall uttalat att förstärkningsmedlen ska användas för att öka den lärarledda tiden inom HSTJ eller att medlen till undervisning och VFU enbart ska användas till lärarutbildningar. I något fall har man från ledningsnivå beslutat att ge extra finansiering till en viss utbildning eller kurs som går med förlust. Ledningen vill dock helst inte ge så specifika direktiv på grund av att det var tillfälliga medel, varvid man inte velat förändra utbildningar kortsiktigt för att sedan behöva minska timmarna om pengarna försvinner.

I enkäten uppger 51 institutioner av de 100 institutioner som besvarat denna fråga att de har fått någon form av instruktioner eller riktlinjer, varav närmare hälften (24 av 51) anger att de fått instruktioner om att delvis eller helt använda de extra medlen till att öka undervisningstiden för studenterna. Det finns således institutioner inom HSTJ som menar att de *inte* fått instruktioner om att ökat den lärarledda tiden trots att detta var ett uttalat mål från regeringen. Dessutom har hälften inte fått några instruktioner alls om hur förstärkningen ska användas.

Några institutioner uppger att de fått mer generella riktlinjer om att medlen ska användas för kvalitetshöjande verksamhet eller åtgärder, men att det är upp till institutionerna själva att bestämma på vilket sätt. Andra institutioner uppger att de fått instruktioner om att vidta åtgärder för att minska studentgrupperna i undervisningen, för att öka metodundervisningen eller för att satsa på examensarbeten.

Institutioner som bedriver lärarutbildning har bland annat fått instruktioner om att satsa på grammatikstugor, om att utarbeta undervisningsmaterial samt om att förbättra sambandet för studenterna mellan ämnesstudier, ämnesdidaktik och VFU. Många poängterar dock att även om institutionen endast fått generella instruktioner – eller

inga instruktioner alls – så finns det krav från lärosätesledningen på återrapportering om hur medlen använts.

Vad har institutionerna använt kvalitetsförstärkningsmedel till?

Ett av huvudsyftena med enkäten var att ta reda på hur förstärkningsmedlen har använts på institutionerna. I lärosätenas årsredovisningar samt i intervjuerna med representanter från lärosätenas ledningsnivåer identifierade vi ett antal områden inom vilka de flesta lärosäten vidtagit kvalitetshöjande åtgärder.

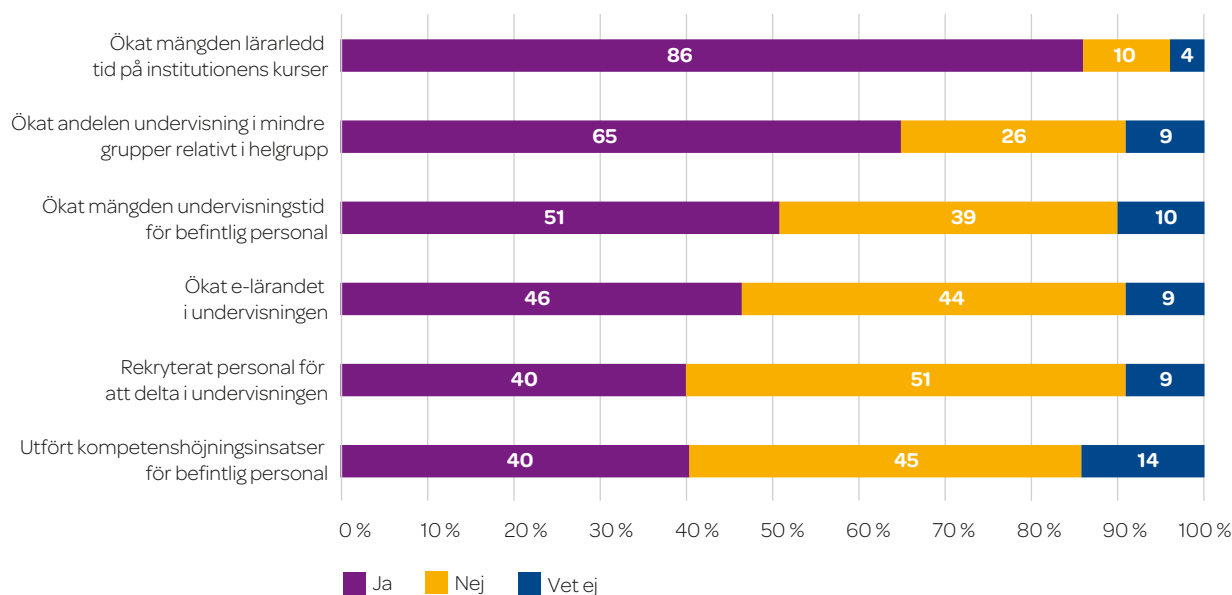
Eftersom vi identifierat dessa områden fick institutionerna som ger utbildningar inom områdena HSTJ och/eller undervisning svara på frågor som specificerade om de:

- använt medlen för att öka den lärarledda tiden
- har satsat på undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp
- har ökat e-lärandet
- har rekryterat personal för att delta i undervisningen
- har ökat undervisningstiden för sin personal
- har vidtagit kompetenshöjande åtgärder för befintlig undervisande personal

Institutionerna fick även uppge om de har vidtagit andra typer av åtgärder. Figur 5 visar vad institutionerna har vidtagit för åtgärder som följd av kvalitetsförstärkningsmedlen. I de efterföljande avsnitten analyseras varje område var för sig.

Figur 5. Vilka kvalitetshöjande åtgärder institutionerna valt att satsa på.

Andelar institutioner som svarat ja, nej respektive vet ej.

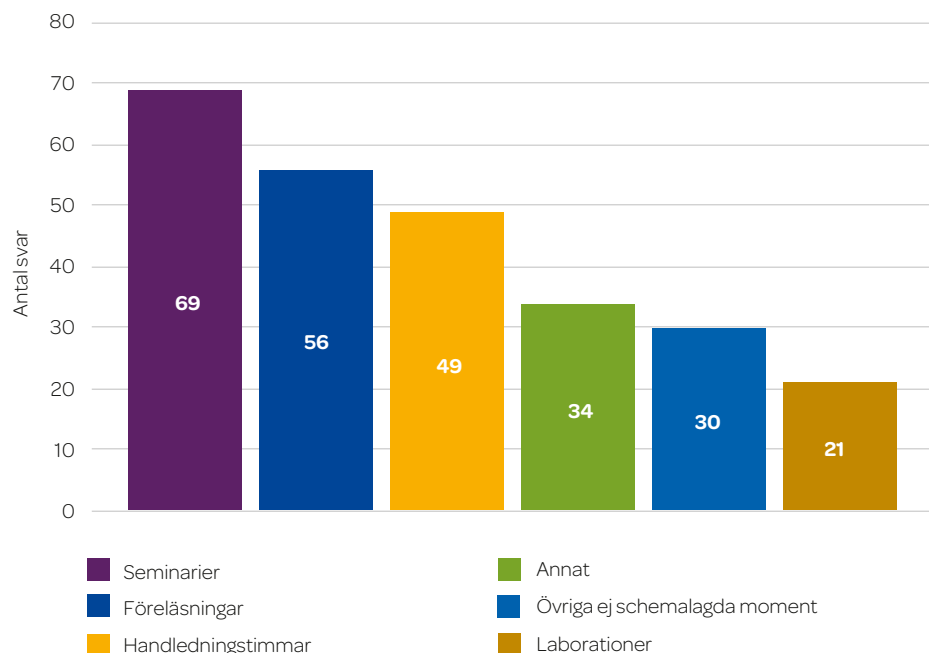

Kvalitetsförstärkningen har använts till ökad lärarledd tid

Av de institutioner som erhållit kvalitetsförstärkningsmedel till något av utbildningsområdena HSTJ och/eller undervisning uppger 86 procent (85 av 99) att kvalitetsförstärkningen har använts för att öka den lärarledda tiden på institutionens kurser inom något av dessa områden.

Av de institutioner som tagit emot kvalitetsförstärkningsmedel till HSTJ anger 82 procent (78 av 95) att förstärkningen inneburit att institutionen ökat den lärarledda tiden inom just dessa områden. Oavsett utbildningsområde är det vanligaste att institutionerna har utökat den lärarledda undervisningstiden på seminarier, följt av föreläsningar och handledningstimmar (se figur 6).

Figur 6. Undervisningsformer som getts utökad lärarledd tid inom HSTJ och undervisning.

Vidare ger institutionerna exempel på andra typer av undervisningsmoment som har fått ökad lärarledd tid – såsom studiebesök, exkursioner, workshoppar, språk- och skivrarverkstäder, räknestugor och schemalagd mottagningstid. Andra kvalitetshöjande undervisningsmoment har varit utanför schemat, exempelvis utökad tid för kursansvar, bedömning och ventilering av uppsatser, strategiskt arbete med ökad studentaktivitet samt lärarkontakt via lärplattform.

De flesta har riktat den ökade lärarledda tiden till särskilda kurser

På frågan "Är det några särskilda kurser/program på er institution som har fått mer lärarledd tid och i så fall vilka?" har institutionerna gett en mängd olika fritextsvar. Svaren har grupperats i olika kategorier i tabell 6.

Av de 78 institutioner som svarade på frågan har de flesta (64 av 78) gjort någon form av särskild satsning på ökad lärarledd tid inom kursutbudet, det vill säga antingen på särskilda kurser, eller program, eller på en jämn fördelning över alla kurser. De flesta av dessa har valt att satsa på specifika, namngivna kurser. Det handlar oftast om flera kurser per institution. Ett fåtal institutioner valde även att satsa på särskilda moment eller på någon särskild nivå.

Tabell 6. Institutionernas olika typer av satsningar på ökad lärarledd tid.

Andelarna i procent är avrundade till närmaste heltal.

Kategori	Antal svar	Andel	Exempelsvar
Särskilda kurser/program	51	65 %	"Tillämpat socialt arbete. Studenterna får nära 40 timmar mer under 5 terminer - i smågrupp (vilket innebär mer lärartid). Nytt sedan 2015. Vetenskapligt skrivande på Introduktionskursen och kursen "Sociologi" på inledningsterminen (4,5 timmar mer sedan 2015)."
Jämn fördelning/ingen särskild satsning	14	18 %	"Resurserna har fördelats över samtliga program."
Särskilda moment	8	10 %	"Muntlig färdighet och skriftlig färdighet, samt förstärkning av studenters självständiga arbete."
Särskild nivå	5	6 %	"Vi har fokuserat att lägga ut mer tid på A resp. B-nivå"
Totalt antal svar	78	100 %	

De svar som handlade om särskilda kurser analyserades dels huruvida lärosätena huvudsakligen satsade på programkurser och/eller fristående kurser, dels avseende de nämnda kursernas nivå. De flesta institutioner har valt att öka den lärarledda tiden på programkurser, men många har valt att satsa både på programkurser och på fristående kurser (se tabell 7). Det är dock relativt ovanligt att ha riktat den ökade lärarledda tiden enbart till fristående kurser.

Majoriteten av kurserna som fått ökad tid ges på grundnivå. Bland kurserna på grundnivå har både introduktionskurser, fördjupningskurser, kandidatkurser och hela program på grundnivå getts ökad lärarledd tid.

Det framgår också att det är vanligt att den ökade lärarledda tiden har kommit kurser med självständiga arbeten till del, antingen som specifik satsning på en enskild kurs eller som del av en satsning på ett helt utbildningsprogram.

Flera har även satsat på ökad tid för kurser i vetenskaplig metod, akademiskt skrivande och annan färdighetsträning.

Tabell 7. Typer av kurser som har fått ökad lärarledd tid. Andelarna i procent är avrundade till närmaste heltal.

		Antal svar	Andel
Typ av kurs	Programkurser	21	41 %
	Fristående kurser	8	16 %
	Både fristående kurser och programkurser	19	37 %
	Framgår ej	3	6 %
	Totalt antal svar	51	100 %
Nivå	Grundnivå	31	61 %
	Avancerad nivå	4	8 %
	Både grundnivå och avancerad nivå	12	24 %
	Framgår ej	4	8 %
	Totalt antal svar	51	100 %

Ökad lärarledd tid går ofta till specifika undervisningsmoment

Vissa institutioner har utökat tiden till specifika undervisningsmoment men inte inom särskilda kurser. Framför allt gäller det ökad handlednings- och undervisningstid kopplad till examensarbeten och andra självständiga arbeten på olika nivåer. Flera institutioner har satsat på att undervisa i mindre grupper för att möjliggöra mer feedback och studentaktivitet när det gäller självständiga arbeten.

Det är också vanligt med ökad metodundervisning samt undervisning om muntlig och skriftlig färdighet, vilket framhålls som särskilt kvalitetshöjande. Ett par institutioner har även satsat på att öka antalet föreläsningar, varav en skriver att mer föreläsningstid är ”den mest effektiva användningen av ökade medel”.

Ytterligare andra institutioner anger att de har riktat satsningen generellt till kurser som ges på en viss nivå (antingen grundnivå eller avancerad nivå). Andra beskriver att den lärarledda tiden har ökat på både grundnivå och avancerad nivå, men att satsningarna framför allt har kommit kurser på grundnivå till del. Det är framför allt uppsatskurser och självständiga arbeten på olika nivåer och kurser på så kallad A- och B-nivå som fått mer tid. Ett fåtal satsningar på ökad lärarledd tid har riktats endast till avancerad nivå, exempelvis till hela masterprogram.

Slutligen uppger många institutioner att de har riktat den ökade tiden dit den behövs mest för att studenterna ska nå resultat, exempelvis till ökad handledningstid och examinationstid för examensarbeten och andra självständiga arbeten.

Svårt att kvantifiera ökningen i lärarledd tid

UKÄ bad institutionerna att i sina enkätsvar ange hur mycket den lärarledda tiden hade ökat, antingen i timmar per vecka eller timmar per högskolepoäng. Dock har endast drygt hälften av institutionerna uppgett någon form av kvantitativ uppskattning av ökningen. Dessutom har de angett ökningen i antal timmar på väldigt varierande sätt, varvid det är svårt att dra några generella slutsatser om hur satsningen på lärarledd tid har fallit ut i antal undervisningstimmar. Några institutioner anger ökningen i arbetsvolym för lärarna (exempelvis i lektorstimmar), medan andra uppger tiden för handledning och/eller examination av självständiga arbeten.

De institutioner som kvantifierar ökningen i timmar per vecka preciserar inte heller alltid om antalet timmar gäller en enskild kurs eller totalt (fördelat över flera kurser). De tidsmängder som anges varierar dessutom mellan tio *minuter* per vecka och tio *timmar* per vecka. Flera institutioner anger ökningen i timmar per högskolepoäng (hp) där 1,5 hp motsvarar ungefär en veckas undervisning. Ökningen varierar kraftigt i de svar som institutionerna ger mellan 0,1 och 22 timmar per hp. Utifrån dessa svar kan vi helt enkelt konstatera att institutionerna har ökat den lärarledda tiden på olika sätt och i varierande omfattning.

Vissa anser att förstärkningen är för liten för att öka den lärarledda tiden

De institutioner som inte ökat den lärarledda tiden trots att de erhållit medel för detta syfte anger olika typer av skäl. Den vanligaste förklaringen är att ersättningen till undervisningen av olika anledningar inte varit tillräcklig innan kvalitetsförstärkningen tillfördes, varvid medlen har använts till att behålla den befintliga undervisningsmängden och kvalitetsnivån i utbildningen. Institutionerna anger vidare olika skäl till att ersättningen inte varit tillräcklig, bland annat nedskärningar på fakulteten och vikande söktryck vilket lett till minskad kursstorlek.

Flera institutioner framhåller även att produktivitetsavdraget i den årliga pris- och löneomräkningen medför att uppräkningsinterna inte täcker utbildningens kostnader.

Andra menar att kvalitetsförstärkningen inte varit tillräckligt stor för att ha effekt, antingen på grund av att man har en liten andel helårsstudenter med HSTJ-prislapp eller för att storleken på förstärkningen inte var tillräcklig från början.

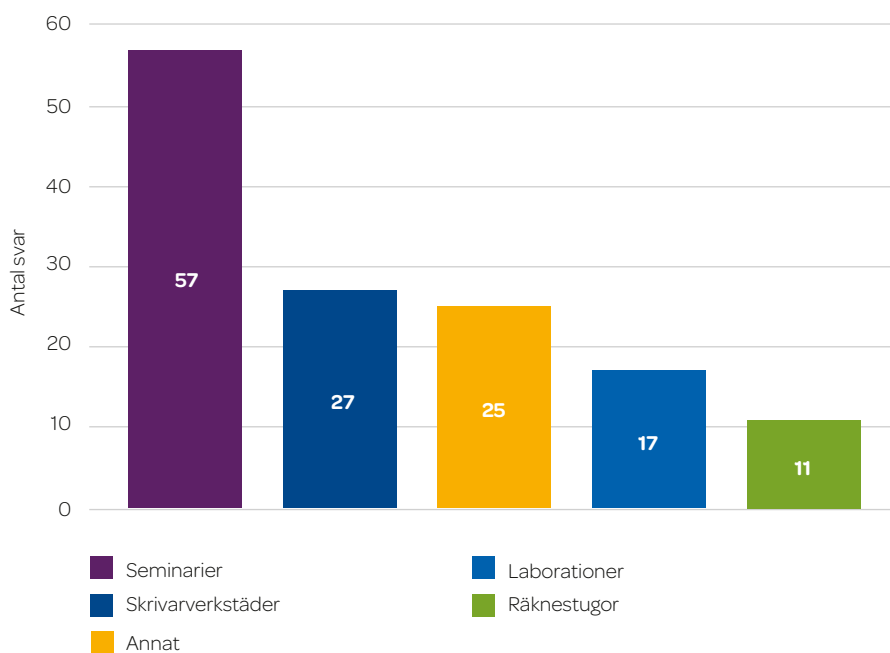
Vanligt med ökad undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp

En annan aspekt än den faktiska mängden lärarledd undervisning som erbjuds studenter är vilken typ av lärarledd undervisning studenterna

får. Undervisning i mindre studentgrupp innebär nämligen ökad kontakttid med lärare – något som studenter och lärare ofta uppfattar som kvalitetshöjande i undervisningen. I enkäten frågade vi därför institutionerna om kvalitetsförstärkningen inneburit att institutionen ökat andelen undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp.

Endast de institutioner som ger utbildningar inom områdena HSTJ och/ eller undervisning svarade på dessa frågor, varav 61 av 99 institutioner svarade att de har ökat andelen undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp. Dessa institutioner har framför allt satsat på att utöka andelen seminarier i mindre grupp (89 procent), vilket är i linje med tidigare svar om vilka undervisningsformer som fått ökad lärarledd tid. Institutionerna har även gjort satsningar på skriarverkstäder (39 procent) och laborationer (27 procent). Figur 7 visar fördelningen mellan de olika undervisningsformerna i mindre grupp som ökat.

Figur 7. Typer av undervisning i mindre grupp som har ökat på institutionerna.

Det framgår tydligt av enkätsvaren att flera institutioner vill förbättra studenternas skrivande och har därför på olika sätt satsat på fler skriarverkstäder eller seminarier som syftar till att utveckla studenternas skrivande. En institution beskriver sina insatser så här:

Vi har provat modeller med att ge studenter extra stöttning och handledning i akademiskt skrivande. Stöttningen i seminarieform görs i samband med befintliga kurser ... och kopplas tydligt till ämnesinnehåll, studenter får både kamrat- och lärarrespons på texter som liknar de tentatexter som efterfrågas.

I kommentarerna till frågan skriver vissa institutioner att de har satsat på gruppindelad handledning vid uppsatsskrivande och grupparbeten.

Vidare ger institutionerna exempel på flera former av förändrade utbildningsformer. En institution beskriver hur en form av interaktiv, gruppindelad "flipped classroom-undervisning" (där studenterna förbereder sig med digitalt material inför att de träffar läraren) har införts för att främja diskussioner och färdighetsträning. En annan beskriver hur studiegrupper används mer och mer på olika kurser och där studenter för diskussioner utan lärare, men att de lämnar in skriftliga rapporter som de får återkoppling på. Studiegrupper används också för kamratläsning och kamratbedömning.

Andra exempel från institutionerna är satsningar på schemalagda repetitionsföreläsningar i matematik, föreläsningar och seminarier i presentationsteknik inför examinationen av uppsatsen samt "tutorials" där studenterna får individuell feedback från både läraren och klasskamraterna på deras skriftliga produktion.

Förinspelade föreläsningar och digitala lärplattformar vanliga former av ökat e-lärande

Både i våra intervjuer med lärosätena och i lärosätenas årsredovisningar framkom att förstärkningsmedlen i viss utsträckning har använts för att öka e-lärandet på lärosätena. E-lärande inkluderar bland annat förinspelade föreläsningar, digitala lärplattformar och andra digitala verktyg som kan användas i undervisningen. E-lärande kan vara ett sätt för institutionerna att utöka antalet moment i undervisningen utan att det sker på bekostnad av andra undervisningsformer. Förinspelade föreläsningar och annat digitalt material kan också användas av studenterna som förberedelse inför undervisning eller för att repetera tidigare material.

Av de institutioner som har fått extra medel inom HSTJ och/eller undervisning svarar färre än hälften (46 av 99) att de har satsat på att öka e-lärandet. Inom båda områdena är det framförallt satsningar på förinspelade föreläsningar och digitala lärplattformar som har gjorts. Exempelvis uppger en institution att de skapade en serie videoföreläsningar kring de matematiska kunskaper som studenterna egentligen ska ha med sig när de kommer från gymnasiet men där vi märkt stora brister.

En annan uppger att de satsat på förinspelade föreläsningar på yrkeslärarprogrammet som ges på distans samt mer kontakt över lärplattformen. Några institutioner uppger även att de har börjat använda e-tentamen i undervisningen, i vissa fall på försök.

Andra konkreta exempel på utökat e-lärande är användandet av elektroniskt mentometersystem som används i lärosal, interaktiva

plattformar tillsammans med externa aktörer, förinspelade excelinstruktioner samt införandet av digital examination genom tjänsten Exia.

Ett par institutioner påpekar att kvalitetsförstärkningen inte har finansierat hela den ökade satsningen på e-lärande då det i vissa fall kostat mer än vad förstärkningen har kunnat täcka. Dessutom har lärosätena generellt under senare år i allt större utsträckning börjat använda sig av exempelvis förinspelade föreläsningar, så detta är en naturlig utveckling. Förstärkningsmedlen har dock hjälpt till i den digitala omställningen.

Nästan hälften har använt medlen för att rekrytera personal till undervisning

För att öka mängden lärarledd tid för studenterna kan institutionerna dels rekrytera personal för att delta i undervisningen, dels öka mängden undervisningstid för undervisande personal. Av enkätsvaren framgår att närmare hälften av institutionerna har använt kvalitetsförstärkningsmedel för att rekrytera personal, vars anställning antingen är tillsvidare eller tidsbegränsad.

Av de 99 institutioner som besvarat frågan uppger 40 att de gjort någon form av rekrytering. Några institutioner har gjort flera rekryteringar av både tillsvidareanställd och tidsbegränsad personal. Som framgår av figur 8 gäller rekryteringarna främst tillsvidareanställd disputerad personal följt av tidsbegränsad icke-disputerad personal samt tidsbegränsad disputerad personal. En institution poängterar att de under perioden har rekryterat personal för att kunna fullgöra deras utbildningsuppdrag men att det inte går att härleda rekryteringen till kvalitetsförstärkningen.

Figur 8. Typer av rekryteringar som institutionerna har genomfört med kvalitetsförstärkningsmedel.

Ungefär hälften av institutionerna uppger att de har använt kvalitetsförstärkningsmedel för att öka mängden undervisningstid för personalen, både disputerad och icke-disputerad personal. Framför allt har institutionerna satsat på att ge tillsvidareanställd disputerad personal ökad mängd undervisningstid. Av de 50 institutioner som svarat att det ökat mängden undervisningstid för personalen uppger 44 att de ökat mängden för tillsvidareanställd disputerad personal. På 14 av de 99 institutioner som har besvarat frågan har alla personalkategorier fått ökad mängd undervisningstid.

Flera institutioner har satsat på kompetensutveckling av personal

I årsredovisningarna kunde vi läsa att flera lärosäten har satsat på kompetensutveckling för lärare genom bland annat pedagogisk utbildning med fokus på digitalisering, exempelvis hur man bedömer studenternas prestationer med hjälp av it-verktyg. I enkäten frågade vi därför institutionerna i vilken utsträckning de har använt extra medel för kompetenshöjningsinsatser för befintlig personal. Av de 99 institutionerna som svarade på frågan har närmare 40 procent svarat ja och 45 procent nej, medan resten är osäkra på om några sådana åtgärder vidtagits.

Det stora flertalet av institutionerna har satsat på att höja den högskolepedagogiska kompetensen bland den undervisande personalen, antingen i form av pedagogiska kurser, workshops och konferenser, eller

genom öppna seminarier med fokus på pedagogik. En institution skriver så här gällande detta:

De pedagogiska projekten har delvis använts för kompetensutveckling för vissa lärare, medan vissa har varit öppna för hela personalstyrkan. Vi har t.ex. haft seminarier kring flipped classroom där all personal varit närvarande. Sen har vi har fördjupade seminarier för de som varit intresserade. Vi har även arrangerat workshop kring seminarieverksamhet.

En annan institution beskriver följande:

Med början 2015 har vi inlett en seminarieserie under namnet "Pedagogical lunch" där olika pedagogikrelaterade ämnen tas upp (inledande talare 20 min, sedan diskussion, under lättsamma former - lunch), tex: Active student learning; Teaching with virtual devices; Multitasking: surfing or learning in class?; Mindfulness; Ensuring equality in teaching.

Vissa institutioner driver pedagogiska projekt i syfte att lära ut nya undervisningsmetoder, skapa diskussionsforum kring pedagogik eller möjligheter för den undervisande personalen att få och ge feedback på varandras föreläsningar.

Som framkommit i tidigare avsnitt har flera institutioner även satsat medel på digitala lösningar i form av förinspelade föreläsningar och digitala lärplattformar. Detta medför också ett kompetensutvecklingsbehov hos lärare, varvid flera uppger att kompetenshöjande insatser inom dessa områden har krävts.

Relativt få institutioner har fått förstärkning till VFU – men många åtgärder har genomförts

I årsredovisningarna uppgav lärosätena att kvalitetsförstärkningen hade använts till många åtgärder som var specifika för den verksamhetsförlagda utbildningen. För att ta reda på mer om hur kvalitetsförstärkningsmedel till VFU har använts ställde vi en öppen fråga till de institutioner som tagit del av förstärkningen där de ombads beskriva mer specifikt hur de använt medlen.

Flera åtgärder nämndes även av lärosätesföreträdarna i våra telefonintervjuer. En sådan åtgärd som flera institutioner har genomfört, är att garantera eller utöka antalet besök av universitetslärare på den skola som studenterna genomför sin verksamhetsförlagda utbildning. En annan åtgärd som återkommer bland svaren är att stärka och utöka så kallade trepartssamtal och andra former av samverkan mellan studenten, högskolan och VFU-skolan. Ytterligare en satsning kopplad till samverkan mellan skola och högskola som flera nämner är utveckling av handledarutbildning för VFU-handledare.

Flera institutioner nämner även att de stärkt personalresurserna för planering, samordning och utveckling av VFU-utbildningen. Vissa institutioner har rekryterat personal för sådana arbetsuppgifter, medan andra utökat befintliga lärares arbetstid. En institution har även anlitat personal med professionskompetens för att medverka i utbildningen.

En annan vanlig åtgärd är att ha ökat undervisningstiden utanför VFU-perioden, exempelvis genom fler förberedande seminarier, föreläsningar och inlämningsuppgifter med respons från lärare. Några institutioner nämner även att de utökat digitala inslag i undervisningen och erbjudit lärarna kompetensutveckling för digitala verktyg som används på VFU-kurser. Exempel på sådana åtgärder är fler VFU-samtal över Skype och en digital VFU-portfölj i vilken lärarna ger återkoppling på studenternas filmer och reflektionsuppgifter från VFU-perioden.

Några institutioner framhåller dock att VFU är underfinansierat och att detta försvårar genomförandet av kvalitetshöjande åtgärder men att kvalitetsförstärkningen på olika sätt kan bidra till att höja kvaliteten.

Kvalitetsförstärkningen har använts till ytterligare andra åtgärder

Utöver tidigare angivna områdena bad vi institutionerna beskriva eventuella andra åtgärder som möjliggjorts av kvalitetsförstärkningsmedel, varav 50 av 100 institutioner svarade och redogjorde för olika typer av kvalitetshöjande åtgärder.

Flera institutioner framhåller att de har satsat på olika former av kursutveckling, exempelvis genom förbättrad progression mellan kurser, nya kursstrukturer och omarbetning av utbildningsprogram. Annan kursutveckling har syftat till att stärka forskningsanknytningen i utbildningen eller att öka studenternas medverkan i undervisningen genom exempelvis mentorsprogram.

Två institutioner uppger att de satsat på så kallad Supplemental Instruction (SI), där studenter från kurser på högre nivåer leder gruppövningar. En institution framhåller särskilt satsningen på SI som ett "projekt som skulle ge långsiktig effekt, trots att insatsen var tidsbegränsad".

Ett annat åtgärdsområde, som återkommer bland enkätsvaren, är mer rättssäker bedömning och examination. Institutioner har satsat på detta genom att ta fram nya betygskriterier och nytt bedömningssystem, rekrytera fler examinatoreer samt utveckla rutiner kring examination av examensarbeten.

En annan typ av åtgärd som nämns är satsningar på information till studenter inför studier samt studieförberedelser för nya studenter. Exempelvis har vissa institutioner utarbetat informationsmaterial

inför kursstart eller satsat på studievägledning innan studierna börjar. Man har även arrangerat seminarier och föreläsningar om såväl förväntningar som studieteknik inför att börja studera eller inför att skriva uppsats för första gången. Slutligen uppger ett par institutioner att de använt kvalitetsförstärkningen till att följa upp genomströmning och avhopp inom sina utbildningar samt att de har vidtagit åtgärder för att exempelvis öka kvarvaron på program.

UKÄ:s rapport **Lärlarledd tid i den svenska högskolan**

I rapporten *Lärlarledd tid i den svenska högskolan* undersökte UKÄ lärlarledd tid genom att analysera schanen som insamlats från ett flertal lärosäten. Dessa schanen kommer från kurser som klassificerats till olika utbildningsområden, vilka gavs vid tre olika tidpunkter: höstterminen år 2007, år 2014 och år 2017. Lärlarledd tid studerades därmed kvantitativt, genom att beräkna hur många timmar lärlarledd tid studenter fick per vecka, före respektive efter kvalitetsförstärkningen. Denna metod skiljer sig åt från den vi använt för denna uppföljning, som istället bygger på lärosätenas egen självrapportering av mängden lärlarledd tid.

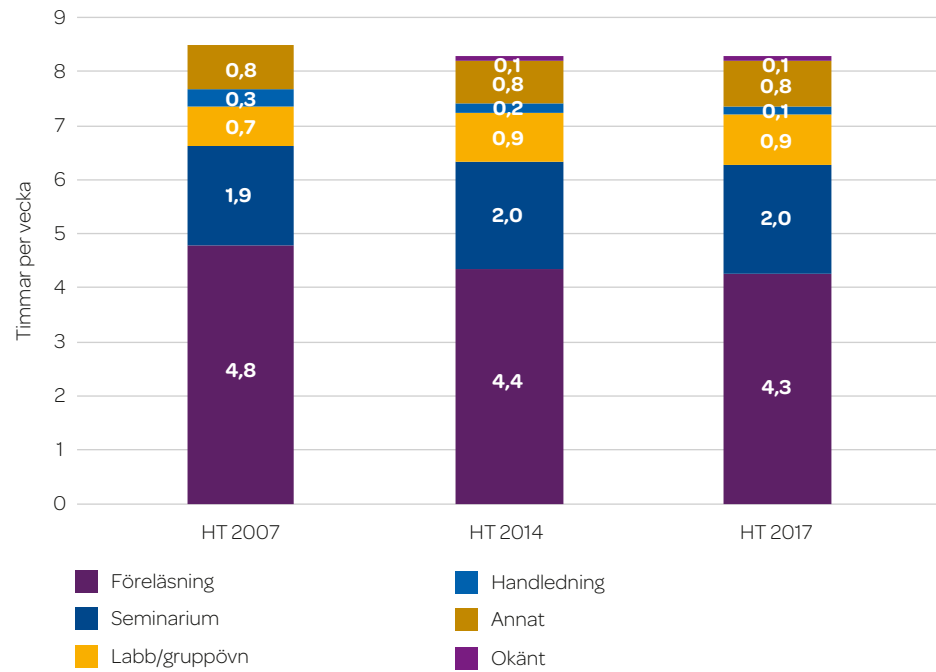
Studiens jämförelse mellan höstterminerna 2007, 2014 och 2017 visade att kvalitetsförstärkningen till HSTJ från år 2015 inte hade lett till någon mätbar ökning av den lärlarledda tiden inom berörda utbildningar.

År 2007 erbjöds studenter inom HSTJ i genomsnitt 8,5 timmar lärlarledd tid per vecka, medan de år 2014 och 2017 erbjöds 8,3 timmar per vecka (se figur 9). Inte heller fördelningen mellan olika typer av undervisningsformer ändrades i någon högre grad under denna period. Av de drygt åtta timmarna per vecka utgjorde föreläsningar mer än hälften av undervisningen inom HSTJ.

I jämförelse var seminarier och annan gruppindelad undervisning vanligare inom utbildningsområdet undervisning, medan föreläsningar utgjorde knappt hälften av undervisningstiden. Den genomsnittliga undervisningsmängden var dock något lägre för området undervisning än för HSTJ, med 8,2 timmar per vecka i genomsnitt över de tre terminerna. Såväl HSTJ som undervisning hade därmed lägst undervisningsmängd av alla undersökta utbildningsområden, vilket redovisas i figur 9.

Figur 9. Genomsnittligt antal timmar lärarledd undervisning per vecka för HSTJ.

Gäller för de tre terminerna och uppdelat på undervisningsformer (HT 2007: N=52, HT 2014: N=71, HT 2017: N=77).

Kvalitetsförstärkningens effekter på utbildningskvaliteten

I UKÄ:s uppdrag ingår förutom att redovisa hur medlen från den senaste kvalitetsförstärkning har använts också att analysera hur förstärkning har bidragit till högre kvalitet inom berörda utbildningar. Utöver svar från telefonintervjuer med lärosätenas ledningsnivåer och institutionernas enkätsvar har vi kvantitativt undersökt förstärkningens eventuella effekter på utbildningskvalitet genom analyser av genomströmning. Vi betraktar även de åtgärder som lärosätena valt att lägga kvalitetsförstärkningsmedel på som kvalitetshöjande i sig (se föregående kapitel). Detta trots att lärosätena i flertalet fall inte själva analyserat hur dessa påverkat utbildningskvaliteten.

Innan vi går in på resultaten från denna studie redogör vi kort för UKÄ:s nationella system för kvalitetssäkring av högre utbildning och för hur detta är kopplat till detta uppdrag. Sist i detta kapitel beskrivs lärosätenas syn på kvalitetsförstärkning.

Lärosätena ansvarar för att såväl utbildning som forskning håller hög kvalitet – vilket UKÄ granskar

Enligt Högskolelagen 1 kap 4 § (1992:1434) ska verksamheten vid universitet och högskolor avpassas så att en hög kvalitet nås i utbildningen och forskningen. Dessutom ska de tillgängliga resurserna utnyttjas effektivt för att hålla en hög kvalitet i verksamheten. Lärosätena ansvarar både för att utbildning och forskning håller hög kvalitet och för att kvalitetsarbetet vid högskolor och universitet är en gemensam angelägenhet för såväl personal som studenter. Detta innebär att merparten av allt kvalitetssäkringsarbete av högre utbildning bedrivs vid lärosätena.

Av förordning med instruktion för Universitetskanslersämbetet (SFS 2012:810) framgår att UKÄ har ansvar för kvalitetssäkring av universitetens och högskolornas verksamhet genom bland annat granskning av lärosätenas kvalitetssäkringsarbete och utvärdering av utbildning. Detta förutsätter att kvalitetssäkringsarbete bedrivs både vid UKÄ och vid lärosäten. UKÄ har relativt nyligen utarbetat ett nytt nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning.¹⁹

¹⁹ Nationellt system för kvalitetssäkring av högre utbildning. UKÄ. Rapport. 2016:15.

Det är ett tudelat syfte med UKÄ:s granskningar: dels att kontrollera utbildningarnas resultat, dels att bidra till lärosätenas arbete med kvalitetsutveckling av högre utbildning.

Fyra bedömningsområden i UKÄ:s granskningar

En av komponenterna i UKÄ:s kvalitetssäkringssystem är utbildningsutvärderingar på grundnivå och avancerad nivå, vilken omfattar följande fyra bedömningsområden²⁰:

- 1. Förutsättningar** – handlar om antalet universitetslärare och deras sammantagna kompetens samt huruvida detta står i proportion till utbildningens volym, innehåll och genomförande. Dessutom ingår att granska om det för utbildningen i fråga finns en god utbildningsmiljö som präglas av kreativitet och förutsättningar för utveckling samt om det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning.
- 2. Utformning, genomförande och resultat** – handlar om huruvida utbildningar når uppställda examensmål, om ett jämställdhetsperspektiv genomsyrar utbildningen och ifall utbildningens innehåll, utformning, genomförande och examination systematiskt följs upp.
- 3. Student- och doktorandperspektiv** – handlar om huruvida studenter ges möjlighet att ta en aktiv roll i arbetet med att utveckla utbildningens innehåll och genomförande.
- 4. Arbetsliv och samverkan** – handlar om huruvida utbildningen är utformad och genomförs på ett sådant sätt att den är användbar och utvecklar studentens beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

Eftersom UKÄ anser att dessa bedömningsområden har betydelse för utbildningskvaliteten skulle det vara en möjlighet att använda denna modell för att undersöka hur den senaste kvalitetsförstärkningen bidragit till höjd utbildningskvalitet. Emellertid skulle detta kräva omfattande undersökningar och långa uppföljningstider, vilket gör att modellen inte är direkt tillämplig för detta uppdrag. Vissa delar kan dock användas – i bedömningsområdet utformning, genomförande och resultat ingår ju lärosätenas arbete med genomströmning. Vi har i enlighet med detta kriterium för utbildningsutvärdering genomfört analyser av genomströmning som ett sätt att studera effekter av den senaste kvalitetsförstärkningen.

²⁰ Vägledning för utbildningsutvärdering på grundnivå och avancerad nivå. UKÄ. 2016, 2018.

Många institutioner har inte genomfört interna uppföljningar

I UKÄ:s utbildningsutvärderingar ingår som sagt att säkerställa att lärosäten har uppföljnings-, åtgärds- och återkopplingsrutiner som på ett systematiskt sätt bidrar till att säkra och utveckla utbildningskvaliteten. För detta uppdrag var vi intresserade av att få veta om institutionerna har genomfört någon form av systematisk uppföljning av utbildningskvalitet relaterat till den senaste kvalitetsförstärkningen på deras lärosäte.

Det framgår av enkätsvaren att flertalet lärosäten har genomfört systematisk uppföljning, dock inte alla. Av de 100 institutioner som svarat på frågan uppger 54 stycken att någon form av uppföljning har genomförts medan övriga är osäkra eller uppger att ingen uppföljning genomförts. Svaren från institutioner på samma lärosäte varierar dock så det är svårt att veta hur pass systematisk uppföljningen har varit eller om alla institutioner deltagit i en sådan uppföljning.

Enligt institutionerna har uppföljningen sällan införts som en konsekvens av kvalitetsförstärkningen utan är snarare en del av det löpande kvalitetsuppföljningsarbetet på institutionen där alla kurser utvärderas årligen. Flera institutioner har uppmanats av lärosätets ledning att redogöra för hur kvalitetsförstärkningsmedlen har använts i årliga verksamhetsberättelser.

Den rapporterade informationen är både i form av redogörelser av hur medlen använts, exempelvis genom nedlagd undervisningstid per huvudområde, uppföljning av projektet eller olika insatser som genomförts, men också vilka resultat som institutionerna sett. Detta innefattar bland annat resultat från kursvärderingar, utvecklingen av genomströmningen på kurserna eller utveckling av betyg.

Mycket av uppföljningsarbetet sker även i dialog mellan studierektorer, berörda lärare, fakultetsledning och/eller institutionsledning. En institution beskriver att de har en nära dialog med studenterna för att säkerställa att medlen används på rätt sätt.

Mer än hälften anser att kvaliteten på utbildningen har ökat

I enkäten frågade vi institutionerna om kvaliteten i deras utbildningar ökat som en följd av de åtgärder som genomförts med kvalitetsförstärkningsmedlen. Drygt hälften av institutionerna (54 av 100) anser att kvaliteten på utbildningarna har ökat, men flera institutioner poängterar samtidigt att det är svårt att bevisa att kvalitetsökningen är en direkt effekt av just denna förstärkning utan det kan likaväl bero på andra åtgärder som genomförts. Detta överensstämmer med tidigare svar i enkäten där flera institutioner påpekat att insatser som genomförts de

senaste åren inte enbart har finansierats av kvalitetsförstärkningsmedel, även om dessa hjälpt till.

Vissa institutioner som anser att kvaliteten på utbildningarna har ökat har gjort kvantitativa analyser som visar på ökad genomströmning – medan andra institutioner även hänvisar till de kvalitetsförbättrande åtgärder som de kunnat vidta med hjälp av de extra medlen utan att i nuläget kunna påvisa några effekter av dessa.

Nio institutioner anser att kvaliteten inte har ökat, medan 37 institutioner svarar att de i nuläget inte vet eftersom de anser att det är för tidigt att göra en sådan bedömning då många satsningar har mer långsiktiga mål.

Fler nöjda studenter och bättre prestationsgrad

Av de institutioner som ser effekter är det flera som framhäver att de får mer positiv respons från studenterna i kursvärderingarna. Där har studenterna bland annat uppskattat den ökade andelen seminarier, stödundervisningen för skrivande, variationen i undervisningsformer i form av laborationer och studiebesök samt bättre återkoppling på deras arbeten. Dessa förändringar har till viss del möjliggjorts tack vare kvalitetsförstärkningen. Institutionerna upplever också att förändringarna medfört att studenterna tar till sig kunskapen bättre, vilket både lett till högre kvalitet på studenternas examensarbeten och att färre behöver göra om sina examensarbeten.

Som nämnts tidigare är det flera institutioner som bedömer att genomströmningen har ökat i form av bättre prestationsgrad och färre avhopp. Vissa har redan nu gjort sådana uppföljningar och påvisar där förbättringar, medan andra inte gjort någon statistisk uppföljning men ändå bedömer att det skett en förbättring. De poängterar dock att det är för kort uppföljningstid för att kunna dra några långtgående slutsatser.

Vissa institutioner bedömer att vissa insatser som gjorts, exempelvis i form av mer lärarledd tid, fler seminarier, mer tid för lärare att utveckla kurserna, mer varierade undervisningsformer, stödinsatser för skrivande och fler handledningstimmar – har höjt kvaliteten även om det inte alltid går att mäta.

I tabell 8 sammanfattar vi svaren från de institutioner som anser att kvaliteten på utbildningen har ökat. Institutionerna hade möjligheten att ange flera saker i sina svar.

Tabell 8. Hur kvalitetsförstärkningsmedlen ökat utbildningskvaliteten genom åtgärder. Tabellen sammanfattar institutionernas svar gällande hur kvaliteten i utbildning ökat som en följd av de åtgärder som har möjliggjorts med kvalitetsförstärkningsmedlen.

Svarskategori	Antal svar	Exempelsvar
Åtgärder som vidtagits har höjt kvaliteten (t.ex. mer lärarledd tid)	15	"Schemalagda föreläsningar i akademiskt skrivande, särskilda grammatikstugor, socialiseringsföreläsningar vid terminsstart kring akademiska studier mm – har stärkt studenternas lärande och förståelse kring akademiska studier"
Ökad genomströmning (högre prestationsgrad eller färre avhopp)	22	"De kurser som har fått större resurser har fått ökad genomströmning och studenterna har i mycket högre utsträckning blivit klara inom terminen"
Ökad studentnöjdhet	17	"Studenterna har också i kursvärdering uttalat sig positivt om fler seminarier och bättre feedback"
Bättre examensarbeten och uppsatser samt uppnår kunskapsmål bättre	18	"Generellt kan även en förbättrad kvalitet noteras vad gäller precisionen i uppsatsarbeten"
Utveckling av kurser	4	"Rättvis tilldelning av timmar för kursutveckling – ger bättre kvalitet i undervisningen genom genomtänkt progression och aktuellt innehåll"
Preciserar inte hur kvaliteten har ökat	3	

Vissa anser att det är för tidigt att mäta om kvaliteten har ökat

De institutioner som anser att kvaliteten på utbildningarna inte har ökat ser framförallt två anledningar till detta. För det första är det några institutioner som i nuläget inte gjort någon uppföljning av effekterna och därför anser att det är för tidigt att bedöma om det skett några förbättringar. För det andra så är det några institutioner som har såpass få studenter inom dessa områden – förstärkningen har därför varit för liten för att ge effekt. Ett par institutioner påpekar ännu en gång att deras anslag inte täcker de faktiska pris- och löneökningarna varje år och att förstärkningen "använts för att motverka urgröpningen och därmed kunna bibehålla kvaliteten i våra utbildningar".

Höjd kvalitet på lärarutbildningen

Av de 31 institutioner som har erhållit kvalitetsförstärkningsmedel inom området undervisning anser 74 procent att de ser kvalitetsförbättringar. Dessa pekar på ett flertal förbättringar inom lärarutbildningen, exempelvis vad gäller genomströmning på vissa kurser och kvaliteten på självständiga arbeten. De poängterar samtidigt att det är svårt att avgöra om kvalitetsförstärkningen ligger bakom detta, vilket en institution beskriver så här:

Vi kan inte säkert avgöra om den nu högre kvaliteten på självständiga arbeten i våra lärarprogram direkt beror av stärkta medel, men vi kan anta att vårt arbete med kvalitetshöjningar generellt - så som satsningar på akademiskt skrivande

och tydligare teorianknytning i kurser i lärarprogram - ger högre kvalitet i det självständigt skrivande som avslutar programmen. Några kvantitativa data har vi inte att tillgå vad gäller direkta effekter av de medel som erhållits i denna satsning.

Andra institutioner framhäver att kvalitetsförstärkningen har lett till en högre studentnöjdhet och att kvaliteten på VFU:n ökat genom kvalitetsförstärkningen. Gällande hur förstärkningen lett till ökad kvalitet specifikt inom VFU skriver en institution så här:

Vi kan se att kvaliteten på VFU:n ökat genom kvalitetssatsningen genom att vi utvecklat kvaliteten i kurserna och i bedömningen. Det har inneburit att vi kunnat ge bättre stöd till studenter som har svårt att nå målen i VFU-kurserna men också att vi underkänner något fler studenter i VFU-kurserna.

Analyser av genomströmning för att studera effekter av kvalitetsförstärkningen

Vi har analyserat genomströmningen både före och efter kvalitetsförstärkningen – både på utbildningar som fått och inte fått kvalitetsförstärkningar – i syfte att undersöka eventuella effekter av förstärkningen på genomströmning. Detta resonemang förutsätter att kvalitetsförstärkningen använts till kvalitetshöjande åtgärder som lett till att studenter presterar bättre, alltså att genomströmningen ökar.

Det är dock viktigt att understryka att genomströmning är en komplex variabel som påverkas av en mängd faktorer. Dessutom finns det inte ett givet positivt samband mellan resurser och genomströmning. Till exempel så skulle ökade resurser kunna leda till minskad genomströmning – låt säga att medel satsas på att utveckla en kurs och därmed höjs svårighetsgraden, vilket leder till att studenter i lägre utsträckning klarar tentamina. Vi har dock bortsett från detta i vår analys.

Vi har analyserat genomströmning med måtten prestationsgrad respektive kvarvaro andra läsåret. Prestationsgraden visar andelen tagna högskolepoäng av de som studenten registrerades för. Här är uppföljningstiden för analyserna av prestationsgrad två terminer, det vill säga terminen för första registreringen plus en termin. Kvarvaro andra läsåret uttrycks som avhoppsfrekvenser (förkortat ”avhopp”) och visar andelen av studenterna som är kvar på samma program termin 3 och/eller 4 efter nybörjarterminen. Uppföljningstiden för analyserna av kvarvaro andra läsåret är därmed fyra terminer. Uppgifter om prestationsgrad presenteras för studenter som påbörjat kurser läsåren 2008/09 till och med 2016/17, medan uppgifter om avhopp presenteras för studenter som påbörjat program läsåren 2008/09 till och med 2015/16. Se bilaga 2 för en utförligare metodbeskrivning.

Flera förstärkningar har gjorts både före och under denna tidsperiod. HSTJ har erhållit förstärkningar åren 2006, 2007, 2008, 2012, 2013 samt

(den senaste) 2016 tillsammans med undervisning och VFU (lärosätena fick ta del av halva höjningen 2015). De naturvetenskapliga, tekniska och farmaceutiska utbildningsområdena har erhållit förstärkningar årligen 2006–2008. Medlen från den senaste förstärkningen har således varit tillgängliga läsåren 2015/16 och 2016/17.

Ökande prestationsgrader sedan 2008/09

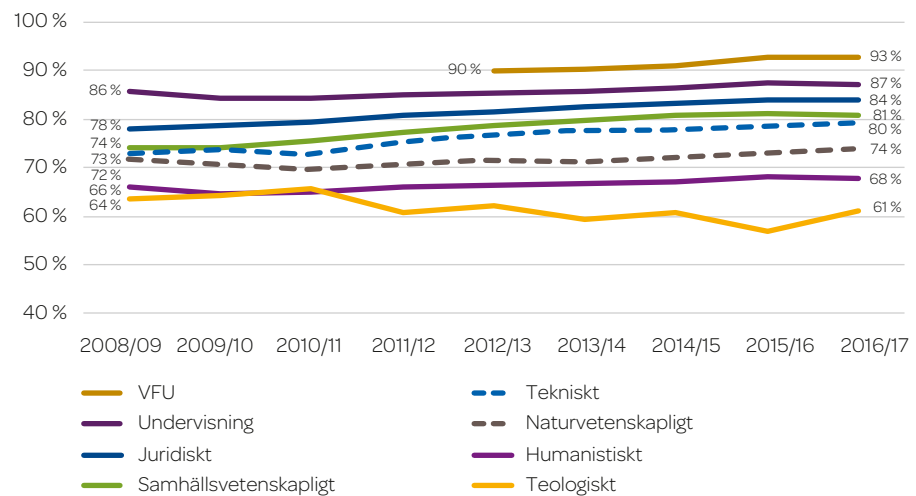
Analysen på totalnivå visar att de genomsnittliga prestationsgraderna varierar mellan utbildningsområdena (se figur 10). Lsåret 2016/17 var prestationsgraderna för studenter som läser kurser inom VFU och undervisning högst, i genomsnitt 93 procent respektive 87 procent. Därefter följer det juridiska utbildningsområdet med 84 procent samt de samhällsvetenskapliga och tekniska med genomsnittliga prestationsgrader på 81 respektive 80 procent. Inom det teologiska utbildningsområdet var prestationsgraderna lägst av de undersökta utbildningsområdena, i genomsnitt 61 procent, följt av det humanistiska och det naturvetenskapliga utbildningsområdet med ett genomsnitt på 68 procent respektive 74 procent.

Sedan 2008/09 har prestationsgraderna ökat för samtliga undersökta utbildningsområden utom det teologiska. Störst var ökningen inom det tekniska området med 7 procentenheter. Även inom de samhällsvetenskapliga och juridiska områdena har betydande ökning skett: 6 procentenheter för båda områdena. Inom VFU har ökningen varit 3 procentenheter sedan 2012/13, vilket var det läsår VFU blev ett eget utbildningsområde. Prestationsgraderna inom området undervisning har däremot ökat i mindre grad – blott 1 procentenhet sedan 2008/09. Inom de humanistiska och naturvetenskapliga områdena var ökningen 2 procentenheter.

Mellan läsåren 2014/15 och 2016/17, alltså direkt innan och efter den senaste kvalitetsförstärkningen, har prestationsgraderna ökat med 1 procentenhet för det humanistiska, det juridiska och det naturvetenskapliga utbildningsområdet medan det tekniska utbildningsområdet och VFU ökat med 2 procentenheter. Ingen förändring går att se för det samhällsvetenskapliga och det teologiska utbildningsområdet, inte heller för området undervisning.

Analyserna visar att vi på aggregerad nivå inte kan påvisa något direkt samband mellan ökade prestationsgrader och höjd ersättning. Ersättningen för en helårsstudent och en helårsprestation inom det tekniska utbildningsområdet har som tidigare visats minskat med knappt 5 procent i reala termer mellan 2007 och 2017, medan ersättningen inom HSTJ har ökat med 15 procent.

Figur 10. Genomsnittliga prestationsgrader för HSTJ, undervisning och VFU samt för naturvetenskap och teknik . Två terminers uppföljningstid. Notera den brutna y-axeln.

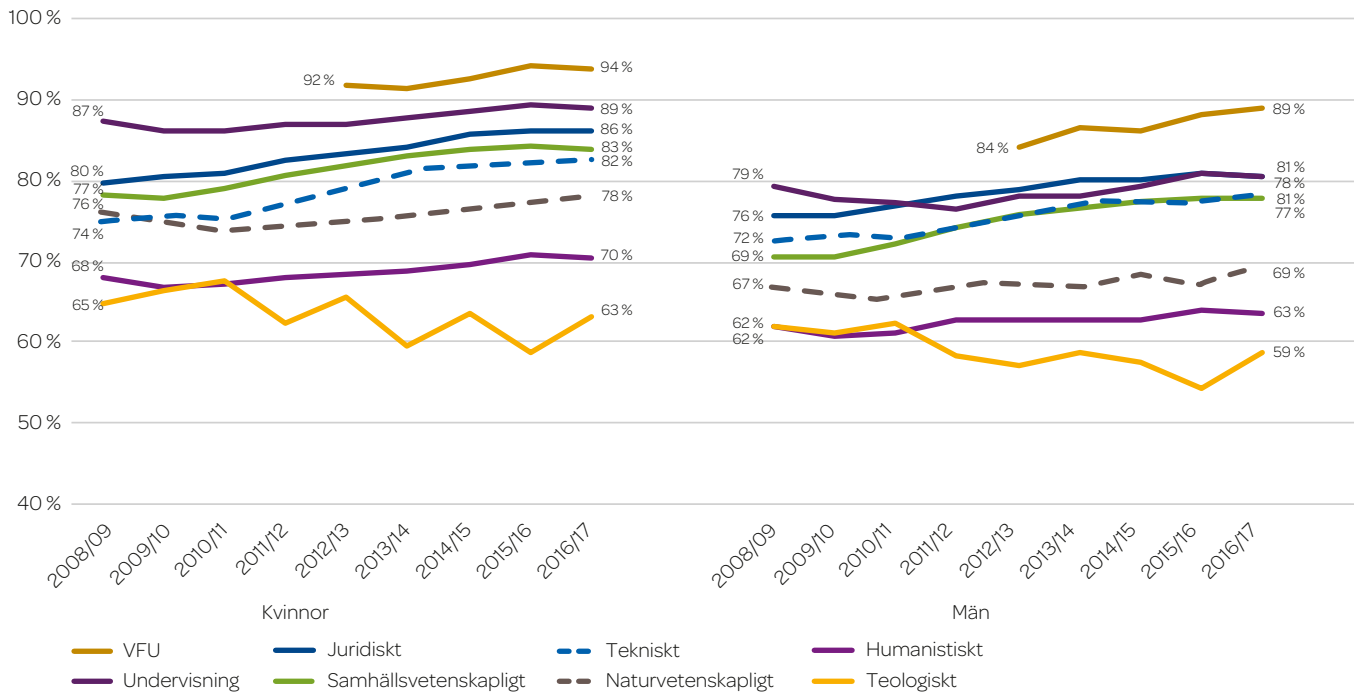
Störst skillnad mellan kvinnor och män inom området naturvetenskap

Figur 11 redovisar genomsnittliga prestationsgrader för de undersökta utbildningsområdena uppdelade på kvinnor och män. Kvinnor uppvisar generellt sett högre prestationsgrader än män, vilket vi även ser i denna analys. Det senaste läsåret 2016/17 var kvinnornas genomsnittliga prestationsgrader högre än männens för samtliga utbildningsområden.

Störst skillnader mellan könen ser vi för det naturvetenskapliga utbildningsområdet samt undervisning: 10 respektive 8 procentenheter. Minst skillnad var det för det teologiska samt det tekniska utbildningsområdet: 4 procentenheter vardera. För både kvinnor och män har prestationsgraderna ökat sedan läsåret 2008/09 för samtliga undersökta utbildningsområden utom för det teologiska. För kvinnor har den största ökningen på 8 procentenheter skett för det tekniska utbildningsområdet, medan den största ökningen för männen skett inom det samhällsvetenskapliga området med 7 procentenheter.

En jämförelse av prestationsgraderna direkt innan (2014/15) respektive efter den senaste kvalitetsförstärkningen (2016/17) visar antingen på positiva eller inga förändringar. Den största ökningen har skett för männen inom VFU, med 3 procentenheter. Motsvarande ökning för kvinnorna var 1 procentenhet.

Figur 11. Genomsnittliga prestationsgrader för kvinnor respektive män för HSTJ, undervisning och VFU samt för naturvetenskap och teknik. Två terminers uppföljningstid. Notera den brutna y-axeln.

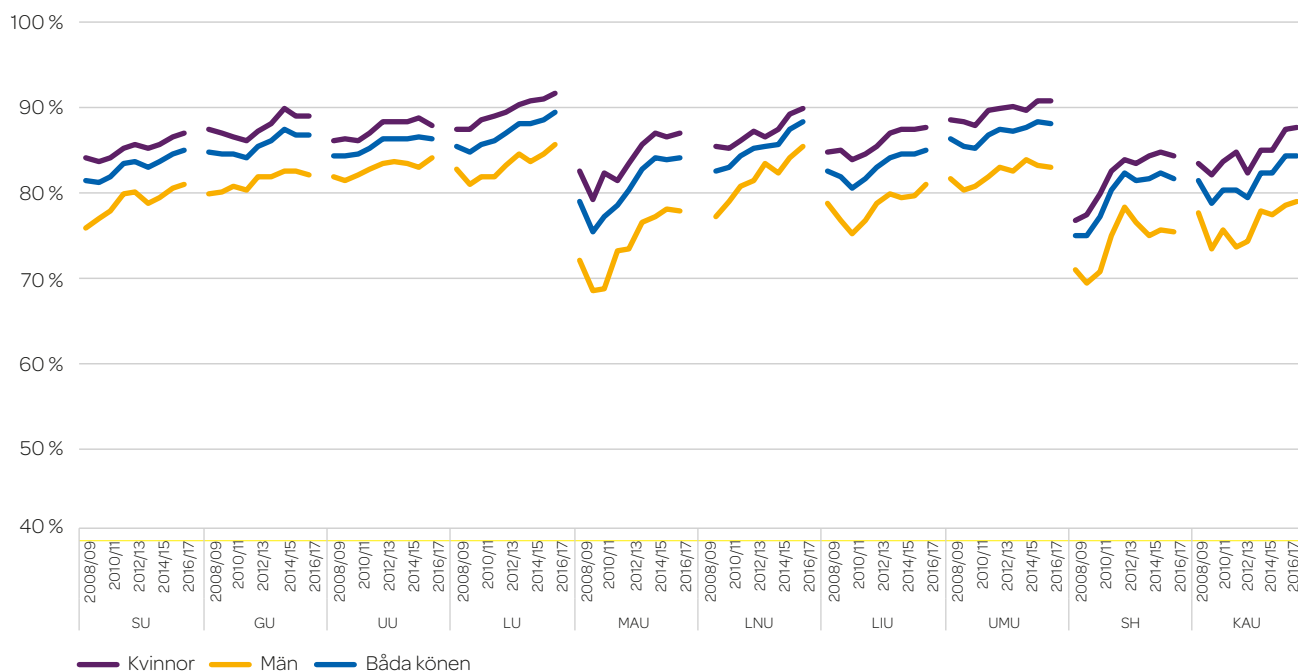
Prestationsgrader på kurser inom HSTJ

Detta avsnitt redovisar genomsnittliga prestationsgrader för studenter som läst kurser inom HSTJ på de 20 lärosäten som årligen får mest kvalitetsförstärkningsmedel. Analysen är gjord dels uppdelad på programkurser och fristående kurser, dels uppdelad på kvinnor respektive män samt båda könen tillsammans.

Figur 12 A och B visar att studenternas prestationsgrader på programkurser klassificerade till HSTJ sedan 2008/09 har ökat på 19 av de 20 undersökta lärosätena. Prestationsgraderna för programstudenter vid Stiftelsen Högskolan i Jönköping och Södertörns högskola har ökat mest: 7 procentenheter. Därefter kommer Högskolan i Halmstad och Linnéuniversitetet med 6 procentenheter vardera.

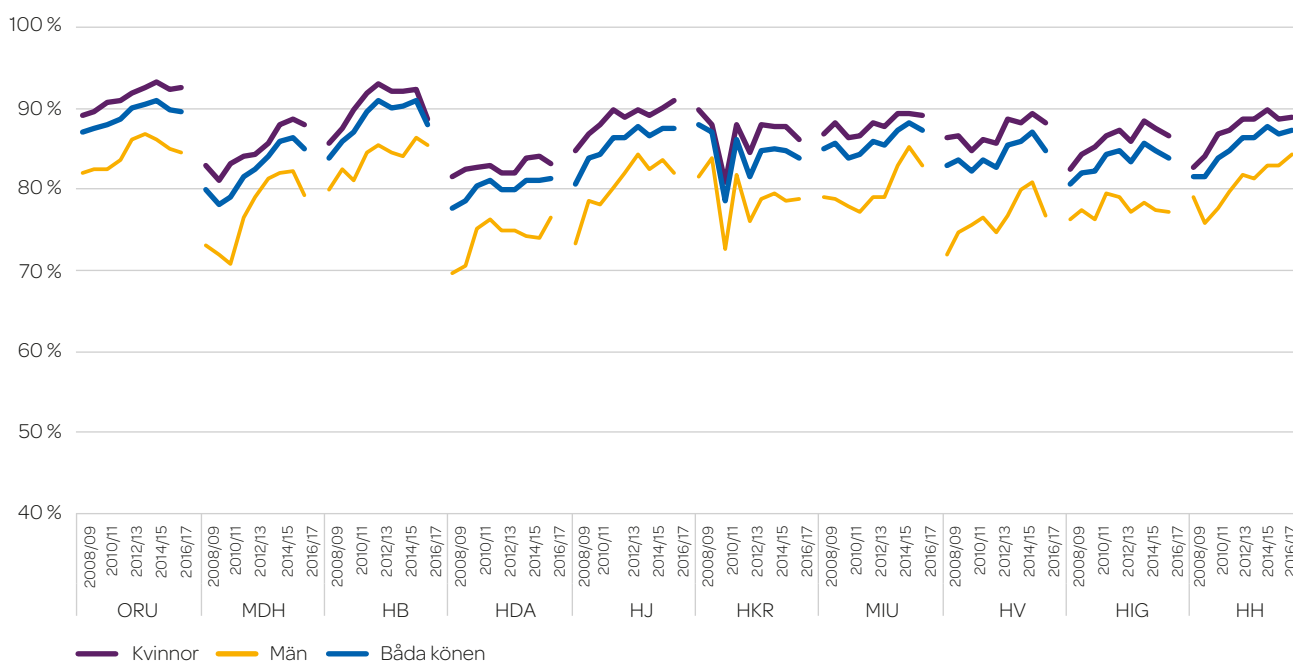
Figur 12 A. Genomsnittliga prestationsgrader på programkurser för HSTJ.

Genomsnittliga prestationsgrader (två terminers uppföljningstid) på programkurser klassificerade till HSTJ under läsåren 2008/09 till 2016/17 för de tjugo lärosäten som får mest kvalitetsförstärkningsmedel. Uppdelat på kvinnor, män samt båda könen tillsammans. Notera den brutna y-axeln. För lärosätesförkortningar se bilaga 3.

Figur 12 B. Genomsnittliga prestationsgrader på programkurser för HSTJ.

Genomsnittliga prestationsgrader (två terminers uppföljningstid) på programkurser klassificerade till HSTJ under läsåren 2008/09 till 2016/17 för de tjugo lärosäten som får mest kvalitetsförstärkningsmedel. Uppdelat på kvinnor, män samt båda könen tillsammans. Notera den brutna y-axeln. För lärosätesförkortningar se bilaga 3.

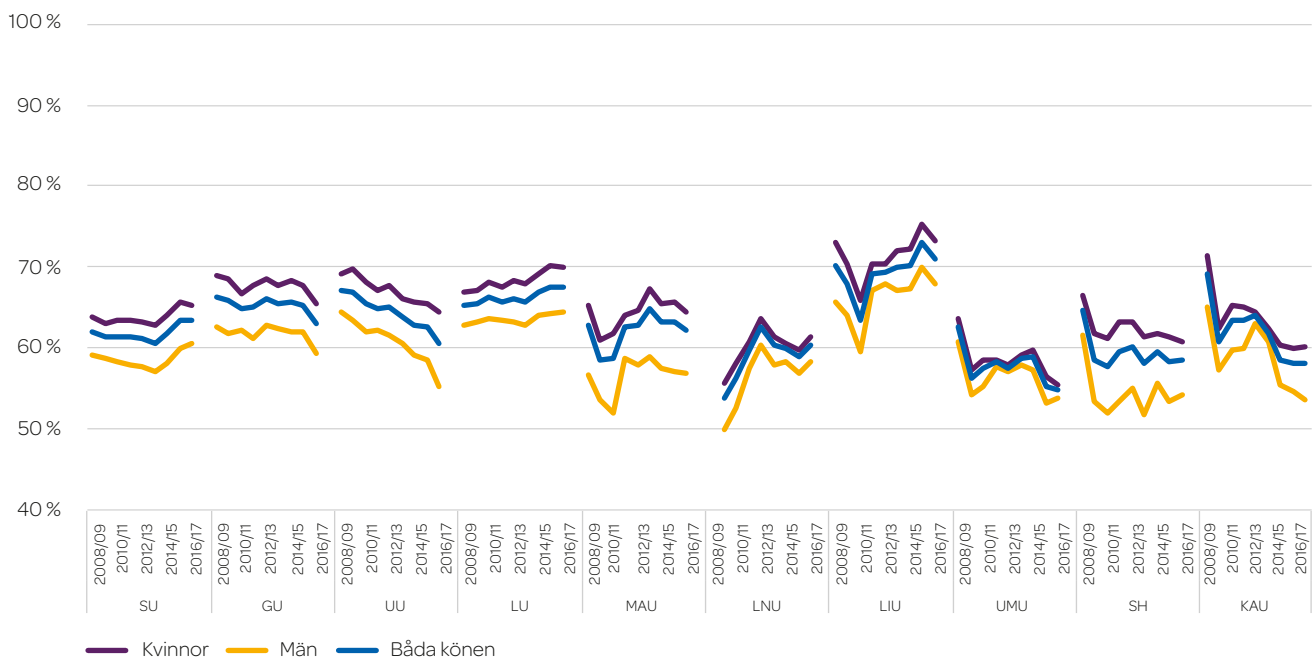
Stor skillnad mellan program och fristående kurser

För studenter som läst fristående kurser inom HSTJ har prestationsgraderna minskat sedan läsåret 2008/09 på 15 av de 20 undersökta lärosätena (se figur 13 A och B) – och minskningen har i vissa fall varit stor. På Karlstads universitet och Högskolan i Gävle har studenternas prestationsgrader minskat med 11 procentenheter sedan 2008/09 och på Mälardalens högskola har minskningen varit 9 procentenheter. På två av de fem lärosäten där prestationsgraderna ökat var ökningen större än 1 procentenhet. Ökningen var störst på Linnéuniversitetet och Lunds universitet med 7 respektive 2 procentenheter.

Vår analys visar således att det är stor skillnad mellan programkurser och fristående kurser, då prestationsgraderna har ökat på programkurser medan de i huvudsak minskat på fristående kurser inom HSTJ.

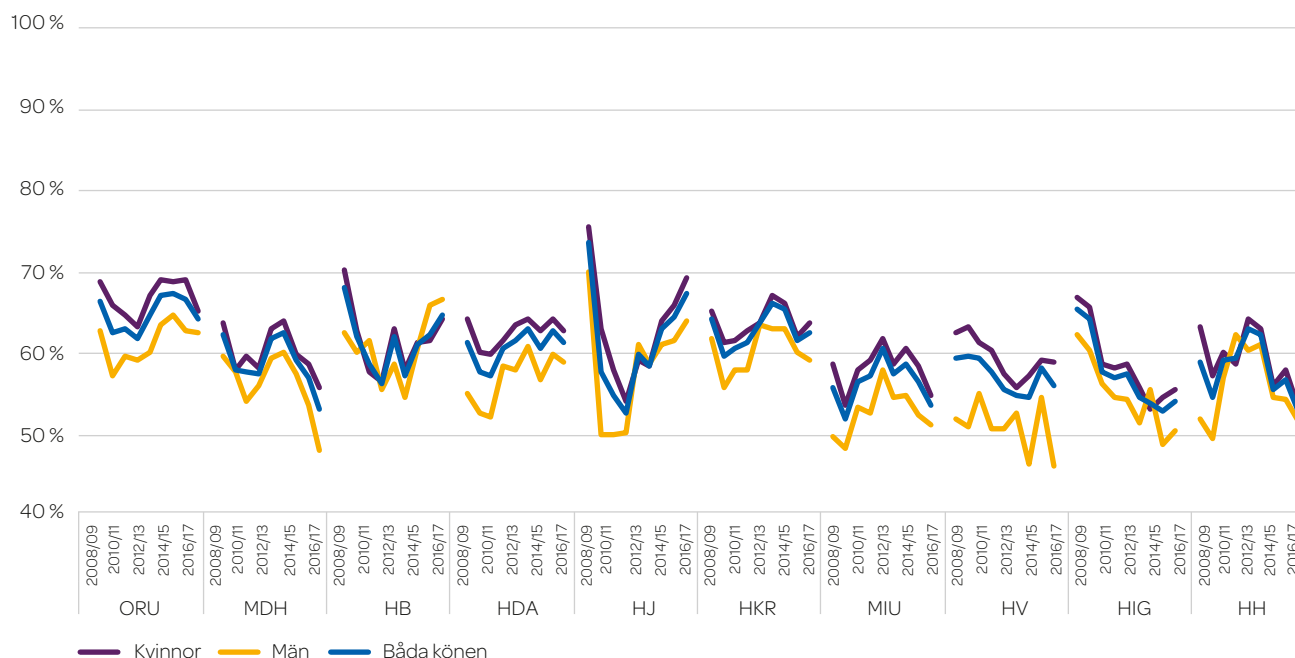
Figur 13 A. Genomsnittliga prestationsgrader på fristående kurser för HSTJ.

Genomsnittliga prestationsgrader (två terminers uppföljningstid) på fristående kurser klassificerade till HSTJ under läsåren 2008/09 till 2016/17 för de tjugo lärosäten som får mest kvalitetsförstärkningsmedel. Uppdelat på kvinnor, män samt båda könen tillsammans. Notera den brutna y-axeln. För lärosätesförkortningar se bilaga 3.

Figur 13 B. Genomsnittliga prestationsgrader på fristående kurser för HSTJ.

Genomsnittliga prestationsgrader (två terminers uppföljningstid) på fristående kurser klassificerade till HSTJ under läsåren 2008/09 till 2016/17 för de tjugo lärosäten som får mest kvalitetsförstärkningsmedel. Uppdelat på kvinnor, män samt båda könen tillsammans. Notera den brutna y-axeln. För lärosätesförkortningar se bilaga 3.

Prestationsgrader och avhopp på vissa yrkesexamensprogram

I detta avsnitt presenteras våra analyser av prestationsgrader och kvarvaro andra läsåret för studenter som läser på civilekonom-, jurist- och socionomprogrammen, på de tre största lärarutbildningarna (förskolläraryrkes-, grundläraryrkes- och ämnesläraryrkesprogrammen) samt på civilingenjörs- och högskoleingenjörsprogrammen.

Majoriteten av kurserna på civilekonom-, jurist- och socionomprogrammen är klassificerade till något av HSTJ-områdena, vilket därmed fått höjda ersättningsbelopp i flera förstärkningar under den undersökta tidsperioden (se tabell 9).

Tabell 9. Undersökta yrkesexamensprogram och huvudsakliga utbildningsområden. Beräknat utifrån samtliga registreringar mellan 2008/09 till och med HT 2017).

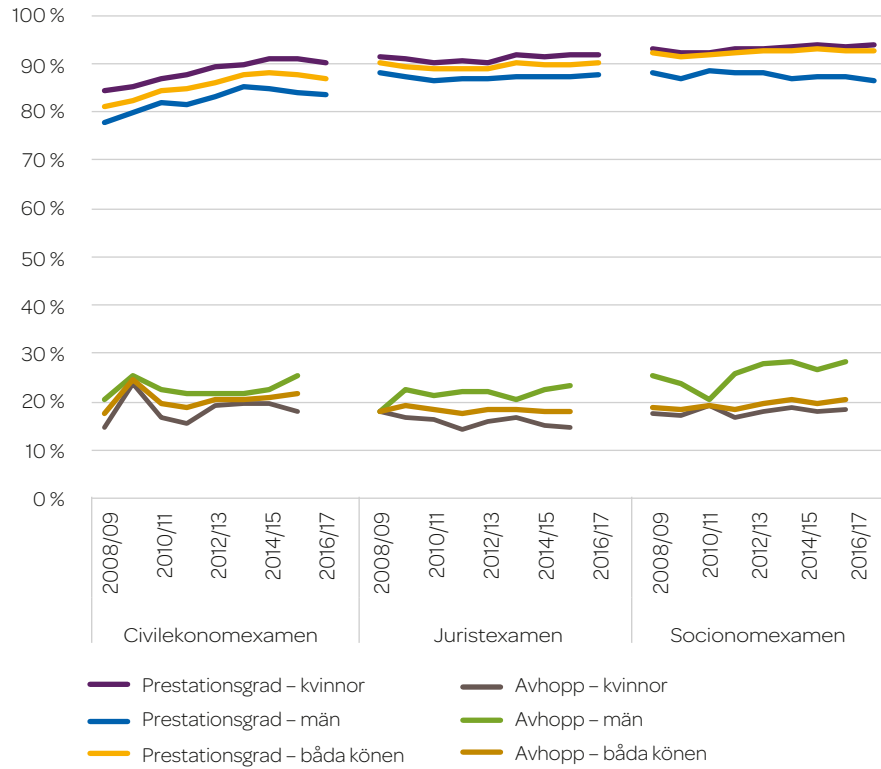
Yrkesexamensprogram	Huvudsakligt utbildningsområde	Andel av samtliga kursregistreringar som tillhör det huvudsakliga utbildningsområdet
Civilekonomexamen	Samhällsvetenskapligt	81 %
Juristexamen	Juridiskt	99 %
Socionomexamen	Samhällsvetenskapligt	73 %
Förskolläraexamen	Undervisning (HSTJ, VFU)	51 % (20 %, 14 %)
Grundläraresexamen	Undervisning (HSTJ, VFU)	44 % (24 %, 14 %)
Ämnesläraresexamen	Undervisning (HSTJ, VFU)	40 % (26 %, 13 %)
Civilingenjörsexamen	Tekniskt	72 %
Högskoleingenjörsexamen	Tekniskt	80 %

Trots att HSTJ-områdena har fått höjda ersättningsbelopp syns inga stora förändringar – vare sig i genomsnittliga prestationsgrader eller i avhopp för studenter på dessa program (se figur 14 A). En svag ökning i prestationsgrad ses dock på civilekonomprogrammet. Detta beror sannolikt på att programmet var relativt nytt i början av tidsperioden, vilket gör att en större andel av studenterna var nybörjare i början och dessa presterar sämre än äldre studenter. Med tiden minskar andelen nybörjare, vilket gör att prestationsgraden ökar. Därför är de ökande prestationsgraderna något av en "synvilla" och beror således inte enbart på att studenterna presterar bättre över tid.

Kurser på förskolläraryrkes-, grundläraryrkes- och ämnesläraryrkesprogrammen är i huvudsak klassificerade till utbildningsområdet undervisning, men en stor andel av kurserna tillhör HSTJ och VFU. För alla tre läraryrkesprogram har de genomsnittliga prestationsgraderna ökat sedan programmen startade läsåret 2011/12 (se figur 14 B). Precis som för civilekonomprogrammet beror detta sannolikt på att andelen nybörjare har minskat över tid, vilket lett till att prestationsgraderna ökat – men det beror som sagt inte på att studenterna presterar bättre. Avhoppet bland lärare har däremot minskat sedan 2011/12: från 32 procent till 27 procent på grundläraryrkesprogrammet och från 44 till 37 procent på ämnesläraryrkesprogrammet.

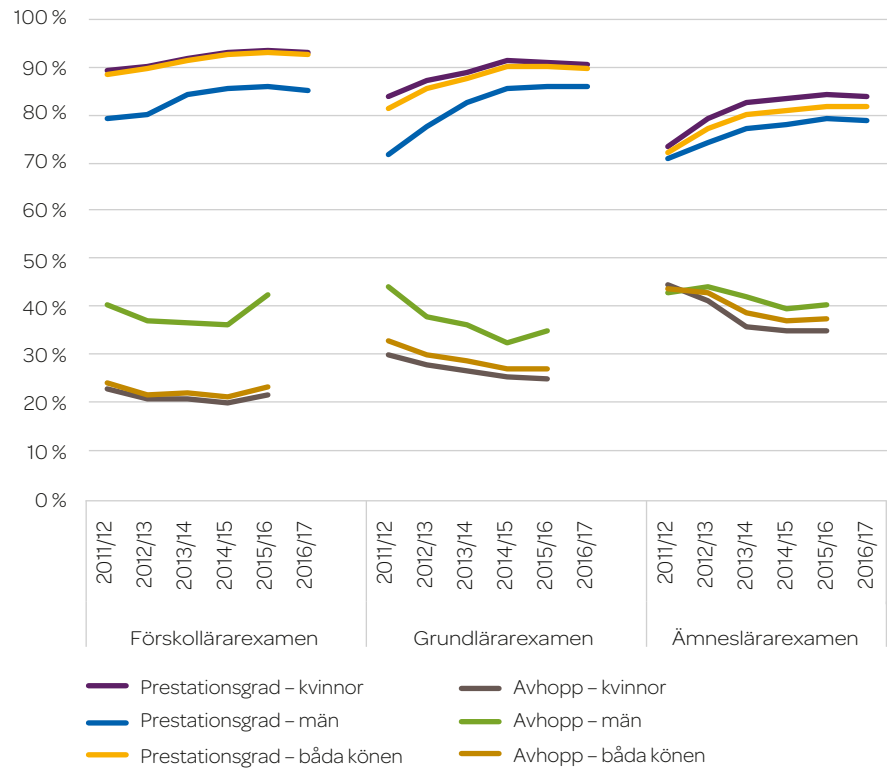
På civilingenjör- och högskoleingenjörprogrammen är majoriteten av kurserna klassificerade till något av NTF-områdena, vilka alltså inte fått höjda ersättningsbelopp i den senaste kvalitetsförstärkningen men däremot under åren 2006–2008. Genomsnittliga prestationsgrader för studenter på civilingenjörprogram har ökat med 3 procentenheter sedan läsåret 2008/09, medan antalet avhopp har minskat med 1 procentenhet (se figur 14 C). På högskoleingenjörprogram är trenden i stället omvänd: genomsnittliga prestationsgrader har minskat med 1 procentenhet medan avhoppet har ökat med 4 procentenheter.

Figur 14 A. Genomsnittliga prestationsgrader och avhopp för civilekonomprogram, juristprogram och socionomprogram. Genomsnittliga prestationsgrader (två terminers uppföljningstid) och avhoppsfrekvenser (om kvar på samma program termin 3 och/eller 4) för programnybörjare läsåren 2008/09–2015/16. Totalt respektive uppdelat på kvinnor och män.

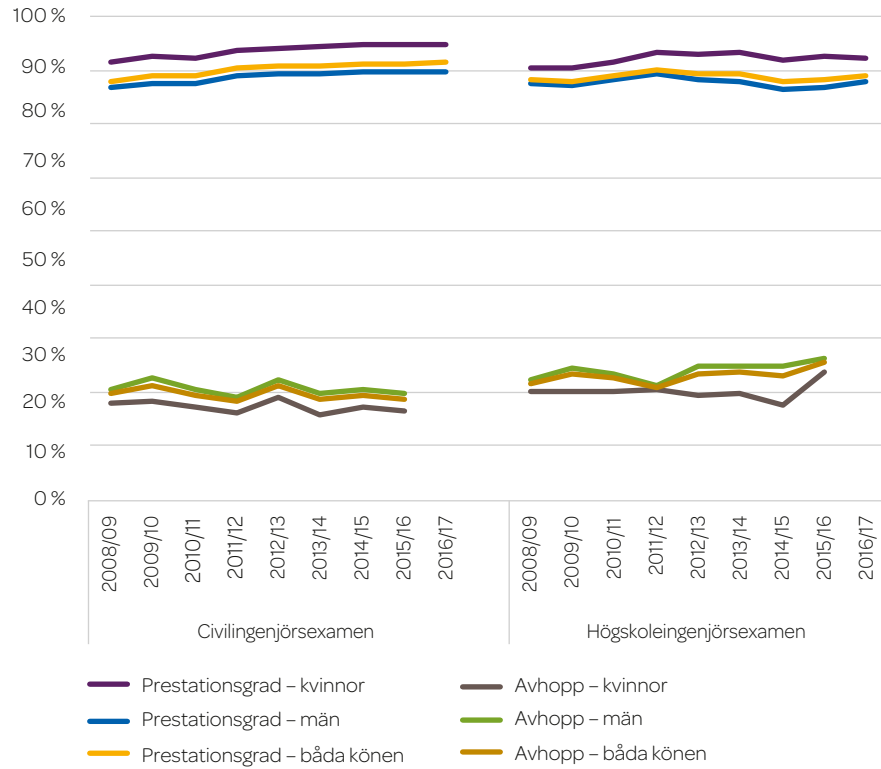

Figur 14 B. Genomsnittliga prestationsgrader och avhopp för förskolläraryrket, grundläraryrket och ämnesläraryrket.

Genomsnittliga prestationsgrader (två terminers uppföljningstid) och avhoppsfrekvenser (om kvar på samma program termin 3 och/eller 4) för programnybörjare på de tre lärarprogrammen 2011/12–2015/16. Totalt respektive uppdelat på kvinnor och män.

Figur 14 C. Genomsnittliga prestationsgrader och avhopp för civilingenjörsprogram och högskoleingenjörsprogram. Genomsnittliga prestationsgrader (två terminers uppföljningstid) och avhoppsfrekvenser (om kvar på samma program termin 3 och/eller 4) för programnybörjare läsåren 2008/09–2015/16. Totalt respektive uppdelat på kvinnor och män.

En höjning av ersättningsbeloppen är bra enligt institutionerna

Regeringen har valt att höja ersättningsbeloppen för HSTJ, undervisning och VFU för att öka kvaliteten i utbildningen inom dessa områden. Frågan är om institutionerna anser att detta är ett bra sätt att höja kvaliteten på? Svaret är ja, nästan alla institutioner (95 av 103) anser att en höjning av ersättningsbeloppen är ett bra sätt att höja utbildningskvaliteten på. En stor majoritet av institutionerna anser att höjda ersättningsbelopp ger institutionerna möjlighet att hålla en god kvalitet i undervisningen genom ökad lärarledd tid och kompetenshöjande insatser för både personal och studenter. En institution skriver så här:

Möjligheten för kollegial samverkan och kontaktytan mellan lärare och student är två av de mest tongivande kvalitetshöjande parametrarna och möjligheterna för dessa hänger direkt samman med ersättningsbeloppen.

Många institutioner påpekar dock att det finns vissa problem, samt att utformningen av förstärkningar kan göras annorlunda för att nå ännu större effekt. Framförallt bör förstärkningen vara större och samtidigt göras permanent så att de kan planera för det. Tillfälliga höjningar är svåra att hantera eftersom det skapar oreda i verksamheten och svårigheter i planeringen. Dessutom bör information om förstärkningar signaleras långt i förväg för att underlätta planeringen inom institutionerna.

Huruvida det ska vara öronmärkta pengar – exempelvis för mer lärarledd tid – råder det viss oenighet om. Vissa anser att tid med studenterna är grunden för bra utbildningskvalitet, medan andra anser att det inte nödvändigtvis är mer lärarledd tid som behövs. Många påpekar just det som framkommit i tidigare enkätsvar, nämligen att kvalitetsförstärkningsmedlen har möjliggjort insatser som haft positiv effekt på både genomströmning, studentnöjdhet och interaktion mellan studenter och lärare.

Två av de institutioner som inte anser att öronmärkningen är ett bra sätt att höja utbildningskvaliteten på skriver att det blir för små belopp för de ämnen som inte har så många helårsstudenter. Som det är nu får därför stora ämnen "försörja" de mindre inom varje institution, varvid en annan fördelningsparameter vore önskvärd för dessa ämnen. Det kan också gå åt andra hållet, menar en annan institution, alltså att en institution som skulle erhållit mycket medel missgynnas av fakultetens omfördelningssystem. De menar därmed att det vore bra om det i stället fanns ett system som tvingar "ner" pengarna till undervisningen.

Lärosätenas andra förslag för att främja utbildningskvalitet

I slutet av enkäten hade institutionerna möjlighet att lämna andra förslag på åtgärder som kan främja utbildningskvalitet. Institutionerna gav huvudsakligen två olika typer av svar: dels förslag gällande ersättningen till utbildningen, dels förslag kopplade till undervisningens planering och innehåll.

De flesta som här ger förslag relaterade till utbildningens ersättning menar att höjningen av ersättningsbeloppen till de berörda utbildningsområdena behöver permanentas. Ett flertal institutioner framhåller även att ersättningen till HSTJ behöver höjas. Flera nämner dessutom att lärarutbildningarna, framför allt VFU, är underfinansierad.

Många institutioner anser att det är nödvändigt med en omvärdering av hela ersättningssystemet som tar hänsyn till faktiska resursbehov i stället för att utgå från ämnestillhörighet. Man efterfrågar även permanent ökade resurser för bättre stabilitet och mer långsiktighet. En institution skriver så här:

Grundersättningen för humsam-området måste stärkas principiellt och radikalt. Institutionerna är nu ekonomiskt utarmade. Lönerörelsen, statens effektivitetsavräkning, lägre takbelopp och minskade anslag p.g.a. mindre studentkullar har efter tre år helt urholkat den lovvärda förstärkningen. Universitetslärare inom humsam har nu t.o.m. delvis lägre löner än lärare i gymnasieskolan och många ligger under den tionde percentilen i SULF:s lönestatistik. I många av våra ämnen (språk) krävs det nu preparandkurser för att stärka inlärningskvaliteten och det slutliga utfallet av studierna. Högre grundersättning skulle möjliggöra arbete i mindre grupper och förstärkt handledning.

En annan institution menar att det skulle öka utbildningens kvalitet att främja synen på ämnen som de undervisar i, för att på så sätt höja ämnenas status. Svaren som gäller åtgärder i undervisningen är även de ofta kopplade till resurser. Som exempel på kvalitetshöjande åtgärder nämner institutionerna sådant som förekommit tidigare bland enkätsvaren, såsom förstärkt handledning, mer undervisning i mindre grupper, kompetensutveckling och pedagogisk utveckling samt rekrytering av tillsvidareanställd disputerad personal.

Flera institutioner lyfter vikten av lärarledd tid som kvalitetsfaktor och beskriver strategier för att frigöra resurser till den lärarledda undervisningstiden. En institution skriver så här:

Utvecklingsarbete pågår inom såväl fakulteten som inom institutionen, exempelvis vad gäller utökat e-lärande, ökad involvering av studenter i examinationsprocessen via peer-review-program som vi hoppas kan lösgöra mer tid för kontakt mellan lärare

och studenter, det vill säga fler föreläsningar och seminarier samt mer tid för diskussioner.

En annan institution skriver så här:

Det är viktigt att kunna effektivisera bruket av den tid som tilldelas i undervisning, vilket delvis kan göras med hjälp av digital teknik, men studenter visar inom ramen för diskussioner kring utbildningskvalitet en preferens för fysiska träffar och de fokuserar på utbildningen som helhet och en uppfattning om utbildningens nytta när de definierar god kvalitet. Punktinsatser på kurser är därför inte att föredra, det krävs ett helhetsperspektiv och en långsiktighet.

En annan kvalitetsfaktor, som flera institutioner lyfter, är forskningsanknytningen i utbildningen. Man betonar vikten av en bättre balans mellan forskning och undervisning, exempelvis genom att framgångsrika forskare ges incitament att fortsätta undervisa samt att undervisande personal får bättre utrymme att forska. En institution beskriver detta behov på följande sätt:

Vid vår fakultet är forskningsmedlen i allra högsta grad i obalans med omfattningen av vår utbildningsverksamhet, inte minst vad gäller lärarutbildningen. Med ökade medel för forskning inom utbildningsområdet skulle det vetenskapliga perspektivet kunna stärkas i våra kurser.

Slutligen nämner två institutioner dimensioneringen av lärarutbildningen som en faktor som påverkar kvalitet. Båda menar att fler behöriga sökande behövs för att utbildningens kvalitet ska höjas, och en skriver följande:

Lärarutbildningar kämpar hårt för att fler ska söka till programmen så att det blir konkurrens om platser. Detta har alltså med dimensionering på riksplanet att göra.

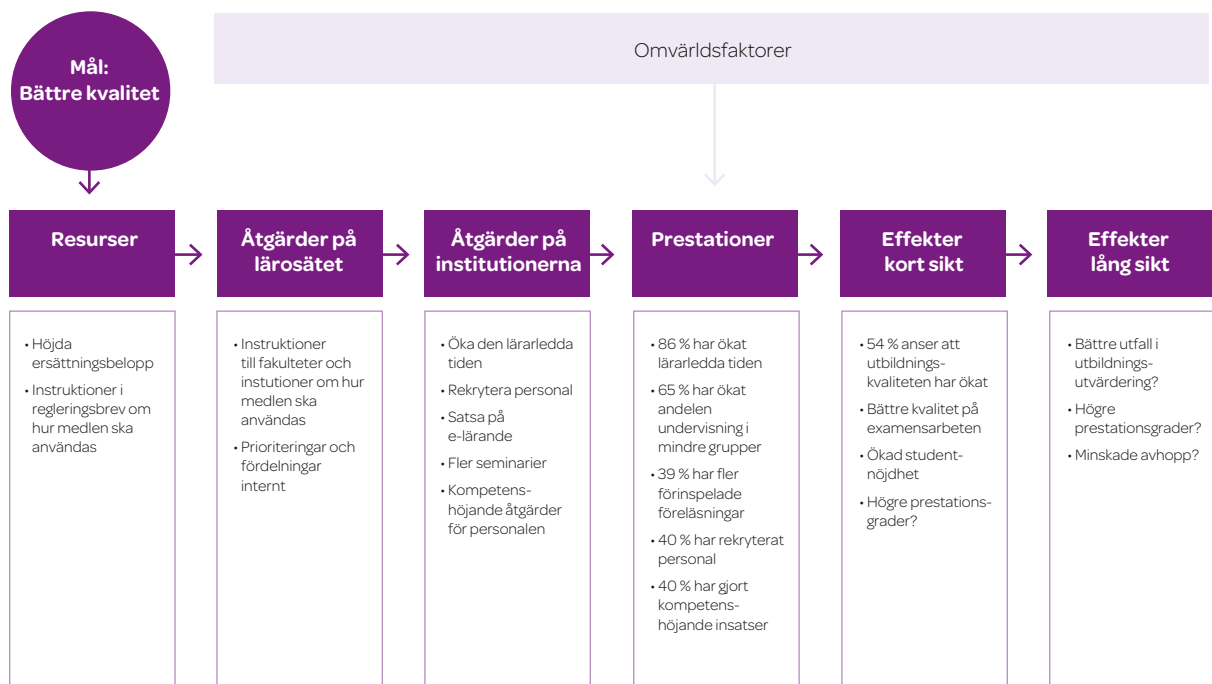
Slutsatser och reflektioner

Regeringen har haft som ett av sina mål att höja kvaliteten på utbildningar inom utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik (HSTJ), undervisning samt verksamhetsförlagd utbildning (VFU). För att uppnå målet valde man år 2016 att dels höja ersättningsbeloppen till dessa utbildningsområden, dels ge lärosätena instruktioner om att förstärkningen ska användas för kvalitetshöjande åtgärder och om att medlen till HSTJ ska användas för att öka andelen lärarledd tid. UKÄ har följt upp denna kvalitetsförstärkning genom analyser av olika slags empiri baserat på telefonintervjuer, enkätundersökning, registeruppgifter, lärosätenas årsredovisningar samt UKÄ:s rapport *Lärarledd tid i den svenska högskolan*.

I denna rapport redovisar vi således uppföljningen av den senaste kvalitetsförstärkningen. För rapportens slutsatser och reflektioner följer vi den programlogik som figur 15 visar. Det övergripande målet med förstärkningen är höjd utbildningskvalitet inom de utbildningar som berörs av kvalitetsförstärkningen, det vill säga fristående kurser och programkurser inom HSTJ, undervisning och VFU. De yrkesexamensprogram som särskilt berörs är de med kurser som till stor del är klassificerade till något av dessa utbildningsområden, exempelvis de tre stora lärarutbildningarna: förskolläraryrket, grundläraryrket och ämnesläraryrket.

Resurserna utgörs av den kvalitetsförstärkning som ska komma de kurser som är klassificerade till något av dessa utbildningsområden tillgodo. Tillsammans med förstärkningen kommer instruktioner från regeringen om hur medlen ska användas – i detta fall att medlen ska användas för kvalitetshöjande åtgärder respektive att förstärkningsmedlen till HSTJ i första hand ska användas till att öka andelen lärarledd tid.

Figur 15. Kvalitetsförstärkningen från 2016, beskriven med programlogik.

Instruktioner från ledningsnivå

För att institutionerna ska använda pengarna i rätt syfte – det vill säga genom att satsa på åtgärder för att höja utbildningskvaliteten – kan de behöva få adekvata instruktioner från ledningsnivå för hur dessa medel ska användas. I vår modell är detta beskrivet som åtgärder på lärosätet, i vilken även lärosätets interna prioriteringar gällande exempelvis resurstilldelning ingår.

Av de 100 institutioner som svarat på frågan är det 51 som har fått någon typ av instruktion, varav det är 24 som fått instruktioner om att delvis eller helt använda förstärkningsmedlen till att öka den lärarledda undervisningstiden. Majoriteten av dessa bedriver utbildning inom HSTJ, vilket betyder att endast 24 procent av de institutioner som besvarat frågan har fått klara instruktioner från ledningen om att de ska satsa kvalitetsförstärkningsmedel på att öka den lärarledda undervisningstiden. Eventuellt får studierektorer och prefekter på institutionerna reda på vad de ska använda medel till utan instruktioner – men om så inte är fallet kan kommunikationen mellan ledning och institutioner behöva utvecklas.

En tydligare och mer långsiktig styrning från regeringen skulle också underlätta lärosätenas och institutionernas arbete. Flera poängterar, både i telefonintervjuerna och i enkäten att det från början varken fanns någon plan om att göra kvalitetsförstärkningen permanent eller

att den skulle gälla mer än tre år. Detta medförde att vissa lärosäten och institutioner valde att inte genomföra sådana åtgärder som de skulle ha genomfört om förstärkningen varit permanent redan från början.

Lärosätena har genomfört många kvalitetshöjande åtgärder som lett till förbättrade prestationer

Att det är enligt vår studie bara är hälften av institutionerna som har fått instruktioner från ledningen om hur medlen ska användas riskerar att medföra att institutionerna inte använder medlen enligt regeringens syften med kvalitetsförstärkningen. Detta är dock inget vi ser i denna studie.

Våra analyser visar att institutionerna har valt att satsa sina förstärkningsmedel på en mängd olika åtgärder i syfte att höja utbildningskvaliteten. Dessa satsningar har resulterat i förbättrade *prestationer* inom dessa områden – exempelvis anger 86 procent av institutionerna att de har ökat den lärarledda tiden, vilket inte var särskilt oväntat med tanke på regeringens styrning att medlen till HSTJ skulle användas just för detta syfte.

Utöver detta har institutionerna ökat undervisningen i mindre grupper, använt sig av mer digitala lösningar i undervisningen, rekryterat personal samt genomfört kompetenshöjande insatser för undervisande personal. Andra åtgärder är olika former av kursutveckling, förbättrad och mer rättssäker bedömning av examination, satsningar på information till studenter inför studier samt diverse studieförberedelser för nya studenter. Det ska dock påpekas att det inte uteslutande är kvalitetsförstärkningsmedlen som har använts för dessa åtgärder.

Lärarledd tid – självrapportering jämfört med analys av scheman

För att förstå om och hur lärosätena använt kvalitetsförstärkningen för att öka mängden lärarledd tid har vi tittat på de självrapporterade enkätsvaren tillsammans med resultaten från den kvantitativa analys av scheman som finns i UKÄ:s rapport *Lärarledd tid i den svenska högskolan*. Enligt enkätundersökningen har 86 procent av institutionerna ökat den lärarledda tiden som en följd av den senaste kvalitetsförstärkningen. I schemastudien kunde vi dock inte se någon ökning i den lärarledda tiden efter kvalitetsförstärkningen.

Hur kan de två undersökningarna ge så olika resultat? För det första har olika metoder använts – analyserna i denna uppföljning är baserade på lärosätenas självrapporterade uppgifter, medan lärarledd tid i schemastudien beräknades kvantitativt utifrån insamlade scheman.

Vidare så visar enkätundersökningen att institutionerna ibland har ökat den lärarledda tiden så lite att det inte kunde upptäckas genom analys av scheman. Institutionerna har även ibland satsat på att öka den lärarledda tiden på ett sätt som inte gick att kvantifiera i scheman, exempelvis på utökad tid för bedömning av uppsatser. Enkätundersökningen visar också att institutionerna ibland har riktat ökade lärarresurser till kurser på avancerad nivå. Dessa förändringar kunde inte heller upptäckas i schemastudien, eftersom endast scheman från kurser på grundnivå ingick.

Det finns alltså flera förklaringar till varför resultaten från schemastudien och enkätundersökningen går isär. Samtidigt är det värt att notera att de inrapporterade uppgifterna inte styrks av den kvantitativa analysen av scheman.

Effekter på kort och lång sikt

Vi har även undersökt huruvida kvalitetsförstärkningen uppnått målet, det vill säga om kvalitetsförstärkningen har haft positiv effekt på utbildningskvaliteten. När vi frågar institutionerna anger 54 procent att kvaliteten har ökat på utbildningarna, bland annat genom att man har fler nöjda studenter, bättre kvalitet på examensarbeten och ökad genomströmning. Flera institutioner hänvisar även till de åtgärder som vidtagits och menar att dessa har höjt utbildningskvaliteten.

Våra analyser av prestationsgrader visar att studenternas prestationer har ökat inom flera utbildningsområden sedan läsåret 2008/09 som är det första läsåret som ingår i denna undersökning. Störst har ökningarna varit inom det tekniska området samt för det samhällsvetenskapliga respektive det juridiska området. Frågan är om dessa öknings är effekter av kvalitetsförstärkningar? Eftersom NTF erhöll kvalitetsförstärkningar 2006–2008, så skulle ökningen inom det tekniska området kunna bero på att medel satsats på åtgärder som lett till ökade prestationsgrader inom det tekniska området. Dock har inte ersättningsbeloppen till NTF ökat i reala termer sedan dess.

HSTJ har fått flera förstärkningar de senaste åren, så det är möjligt att de ökande prestationsgraderna inom de samhällsvetenskapliga och juridiska områdena är en effekt av dessa. Vi ser dock inte några särskilda förändringar i studenternas prestationer inom HSTJ, undervisning och VFU mellan läsåren 2014/15 och 2016/17, alltså före och efter den senaste förstärkningen. Snarare har prestationsgraderna legat stabilt under denna tidsperiod. En viktig förklaring till detta är att det var ganska nyligen som kvalitetsförstärkningen infördes – det går troligtvis inte att se en förändring så snabbt. Flera institutioner bekräftar detta och svarar i enkäten att det måste gå en längre tidsperiod innan man kan se förändringar i kvaliteten som beror på den senaste förstärkningen. För både kvalitativa och kvantitativa data gäller dessutom att det är svårt att

separera denna förstärkning från andra tidigare förstärkningar, det vill säga vilken av förstärkningarna som ger de effekter man kan se.

Våra analyser av prestationsgrader på just programkurser inom HSTJ visar att studenterna presterar allt bättre över tid – ett resultat som är tämligen stabilt över de undersökta lärosätena. Däremot minskar prestationsgraderna på fristående kurser inom HSTJ. I enkätundersökningen framkom att de flesta institutioner valt att öka den lärarledda tiden på kurser som ingår i utbildningsprogram, vilket skulle kunna förklara varför prestationsgraderna ökat just på programkurser.

Som tidigare nämnts är det viktigt att ha i åtanke att även många andra faktorer än just kvalitetsförstärkningar kan påverka prestationsgraden. Exempelvis skulle en utbyggnad av utbildningar kunna resultera i minskade prestationsgrader, ifall detta leder till att man i större utsträckning antar studenter med sämre förkunskaper.

Även kursutveckling skulle kunna leda till att studenterna får svårare att klara tentamina, vilket också kan leda till minskade prestationsgrader. Samtidigt kan minskade krav leda till att det blir lättare att klara tentamina, vilket i stället leder till ökade prestationsgrader. Den genomsnittliga prestationsgraden kan även öka om man i högre utsträckning tar bort kurser med låg genomströmning, till exempel när fristående kurser förvinns eller när programutbildningar byggs ut.

Metoder för att mäta utbildningskvalitet

Det finns inga direkta sätt att mäta utbildningskvalitet på och därmed går det inte heller att på ett enkelt sätt analysera huruvida kvaliteten på en utbildning höjts, till exempel som ett resultat av en kvalitetsförstärkning. Förvisso utvärderas kvalitet i UKÄ:s kvalitetsutvärderingar, men dessa kräver omfattande undersökningar. I stället valde vi i denna studie att framförallt lyssna på hur institutionerna uppfattar att kvaliteten har ökat, samt att titta på statistik kring genomströmning.

Tidsaspekten gör det ännu svårare att fastställa huruvida kvaliteten ökat. Eftersom det gått så pass kort tid (från att ersättningsbeloppen höjdes till att den här uppföljningen gjordes) är det svårt att se några förändringar – 37 av 100 institutioner svarar att de i nuläget inte vet om medlen lett till ökad kvalitet, varav många hänvisar till tidsaspekten.

Detta illustrerar vi även i vår programlogik: på kort sikt går det att se kvalitetsförbättringar – till exempel i form av högre nöjdhet hos studenterna, bättre studieresultat på enskilda kurser och bättre examensarbeten – men långt ifrån alla institutioner kan se dessa förbättringar. För att kunna dra några slutsatser på längre sikt kan det vara bra att utvärdera utbildningar enligt UKÄ:s utvärderingsmodell.

Effekter på lärarutbildningar

Regeringens syfte med kvalitetsförstärkningen till utbildningsområdena undervisning och VFU var att förbättra kvaliteten i lärar- och förskollärarytbildningarna. Det är första gången en kvalitetsförstärkning genom höjda ersättningsbelopp riktas specifikt till dessa utbildningar. Därför sammanställer vi här våra slutsatser kring kvalitetsförstärkningens effekter specifikt på lärarutbildningarna.

I vår studie *Lärrledd tid i den svenska högskolan* framgick att kurser klassade till området undervisning har den lägsta mängden lärarledd tid. I vår enkät anger dock institutionerna att kvalitetsförstärkningen använts till att utöka den lärarledda tiden och undervisningen i mindre grupp (främst seminarier) inom lärarutbildningen. Vi kan även konstatera att medlen har använts till en mängd andra kvalitetshöjande åtgärder. De flesta institutioner menar således att kvalitetsförstärkningen har höjt kvaliteten inom lärarutbildningen.

Lärosätena framhåller kvalitetsförstärkningens kortsiktiga, positiva effekter på lärarutbildningen – såsom högre genomströmning, ökad studentnöjdhet och högre kvalitet på självständiga arbeten. Våra analyser visar att studenter inom just VFU och undervisning har de högsta prestationsgraderna bland de utbildningsområden som vi analyserat. Så har det dock sett ut under hela den analyserade tidsperioden. Den generellt höga prestationsgraden inom områdena verkar med andra ord inte enbart vara en effekt av kvalitetsförstärkningen.

Vidare har avhoppet från grundlärarprogrammet och ämneslärarprogrammet minskat sedan läsåret 2011/12 på totalnivå. Samtidigt ökade avhoppet bland manliga studenter på både förskolläraryt-, grundlärar- och ämneslärarprogrammen mellan läsåren 2014/15 och 2015/16. Eftersom kvalitetsförstärkningen till VFU och undervisning var tillgänglig för lärosätena först vid halvårsskiftet 2015, är det för tidigt att säga huruvida den haft någon effekt på avhoppet på programmen.

På grund av den korta uppföljningstiden kan vi alltså inte fastslå huruvida kvalitetsförstärkningen haft några mer långsiktiga effekter på lärarutbildningen. Institutionerna framhåller i sina enkätsvar att en permanent resurshöjning behövs för att på lång sikt säkra kvaliteten inom lärarutbildningen – särskilt i den verksamhetsförlagda utbildningen, som flera menar är underfinansierad.

Sedan 2018 genomför UKÄ utbildningsutvärderingar av förskolläraryt-, grundlärar- och ämneslärarutbildningar. Resultaten av de första utvärderingarna kommer att redovisas under 2019. Syftet med uppföljningen av kvalitetsförstärkningen är dock inte att utvärdera kvaliteten i lärarutbildningarna. Här har vi istället kartlagt vissa aspekter av utbildningskvalitet med en annan modell samt ur ett annat perspektiv

än det som används i utbildningsutvärderingarna. Däremot kan vissa av de åtgärder och effekter som lärosätena har redovisat i denna uppföljning – som faller inom kvalitetsgranskningarnas bedömningsområden – eventuellt påverka utfallet i utbildningsutvärderingarna.

Mer positivt utfall jämfört med förstärkningen 2012–2013

Under perioden 2006–2016 har staten höjt ersättningsbeloppen för HSTJ ett antal gånger. Detta har gjort att den samlade ersättningen för en helårsstudent och en helårsprestation har ökat med 15 procent i reala termer under perioden 2007–2017. Tillsammans har förstärkningarna motverkat urholkningen, vilket i praktiken har lett till en omfördelning till HSTJ från övriga utbildningsområden.

År 2012 var förstärkningen 200 miljoner kronor och år 2013 var den 600 miljoner kronor – vilket kan jämföras med 125 miljoner kronor 2015 och 250 miljoner kronor åren 2016–2018. UKÄ:s uppföljning av kvalitetsförstärkningen under 2012–2013 visade att lärosätena även den gången använt förstärkningsmedlen till olika kvalitetshöjande åtgärder. Emellertid ansåg många då att tilldelningen var alltför liten och otillräcklig i förhållande till urholkningen för att möjliggöra några större satsningar. Medlen gjorde dock att urholkningen kunde förhindras och att utbildningskvaliteten därmed kunde bibehållas.

Den senaste förstärkningen verkar dock i högre utsträckning ha använts för kvalitetshöjande åtgärder som – baserat på enkätsvaren – i sin tur har lett till ökad utbildningskvalitet. Styrningen från regeringen är denna gång tydligare, det vill säga instruktionen i regleringsbrevet att lärosätena i första hand ska använda medlen avsatta för HSTJ till att öka andelen lärarledd tid inom de berörda utbildningarna. Detta har förmodligen bidragit till att medlen i högre grad användes för just detta ändamål. Vidare genomfördes år 2013 dels en permanent minskning av utbildningsanslagen med anledning av studieavgiftsreformen, dels en stor anslagsneddragning för så kallade inaktiva studenter, vilket bör ha varit påfrestande för lärosätenas ekonomi.

Sammantaget är vårt intryck att – till skillnad från 2012–2013 – så har lärosätena nu bättre förutsättningar att använda förstärkningsmedlen just för kvalitetshöjande åtgärder som på såväl kort som lång sikt bör förbättra utbildningskvaliteten.

Bilagor

Bilaga 1. Enkät till institutionerna

Bakgrundsfrågor

Lärosäte _____

Fakultet (eller motsvarande) _____

Institution (eller motsvarande) _____

Kontaktperson på institutionen för eventuella följdfrågor:

Namn _____

E-postadress _____

Funktion på den som svarar på enkäten

- Prefekt
- Studierektor
- Studievägledare
- Annat

Om annat, vänligen ange här:

1. Ange det totala antalet helårsstudenter (HST) på institutionen läsåret 2017/2018:

2. Ange antalet helårsstudenter (HST) inom utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik på institutionen läsåret 2017/2018:

3. Ange antalet helårsstudenter (HST) inom utbildningsområdet undervisning på institutionen läsåret 2017/2018:

4. Ange antalet helårsstudenter (HST) inom utbildningsområdet verksamhetsförlagd utbildning (VFU) på institutionen läsåret 2017/2018:

5. Har institutionen fått ta del av kvalitetsförstärkningsmedel under hela eller delar av perioden från 2015 och framåt inom något eller några av följande områden?

- Humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik
- Undervisning

- VFU
- Nej, inga kvalitetsförstärkningsmedel har erhållits
- Vet ej

6. Har institutionen fått riktlinjer eller instruktioner från ledningsnivå (exempelvis universitetsledningen, fakultetsledningen) om hur dessa extra medel ska användas?

- Ja
- Nej
- Vet ej

7. Beskriv innehållet i de instruktioner eller riktlinjer institutionen har fått om hur dessa medel ska användas.

8. Har det förts formaliserade diskussioner på institutionen (ex inom något av institutionens råd, kommittéer, styrelser etc) om hur dessa extra medel ska användas?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Kommentera gärna ert svar ovan.

Nedan följer några frågor om vilka konkreta åtgärder dessa medel har möjliggjort på er institution. De inledande frågorna är mer specifika vad gäller lärarledd tid, studieform, e-lärande samt personal och därefter kommer mer generella frågor.

9. Har kvalitetsförstärkningen inneburit att institutionen har vidtagit åtgärder för att öka mängden lärarledd tid på kurser organiserade av institutionen inom något av följande utbildningsområden:

- Humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik
- Undervisning
- Inget av ovanstående områden
- Vet ej

10. Har institutionen ökat den lärarledda tiden på kurser inom utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik genom att öka antalet:

	Ja	Nej	Vet ej
Föreläsningar	☐	☐	☐
Laborationer	☐	☐	☐

Handledningstimmar	☐	☐	☐
Seminarier	☐	☐	☐
Övriga ej schemalagda moment	☐	☐	☐
Annat	☐	☐	☐

11. Har institutionen ökat den lärarledda tiden på kurser inom utbildningsområdet undervisning genom att öka antalet:

	Ja	Nej	Vet ej
Föreläsningar	☐	☐	☐
Laborationer	☐	☐	☐
Handledningstimmar	☐	☐	☐
Seminarier	☐	☐	☐
Övriga ej schemalagda moment	☐	☐	☐
Annat	☐	☐	☐

Kommentera gärna era svar ovan

12. Är det några särskilda kurser/program på er institution som har fått mer lärarledd tid och i så fall vilka? Uppge gärna kursens namn, omfattning och studietakt.

13. Med hur mycket har institutionen ökat den lärarledda tiden på dessa kurser/program? Ange timmar/vecka eller timmar/högskolepoäng.

14. Har kvalitetsförstärkningen inneburit att institutionen har vidtagit åtgärder för att öka andelen undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp inom något av följande utbildningsområden:

- Humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik
- Undervisning
- Inget av ovanstående områden
- Vet ej

15. Har institutionen ökat andelen undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp inom utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik genom att ha fler:

	Ja	Nej	Vet ej
Seminarier	☐	☐	☐
Laborationer	☐	☐	☐
Skrivarverkstäder	☐	☐	☐
Räknestugor	☐	☐	☐
Annat	☐	☐	☐

16. Har institutionen ökat andelen undervisning i mindre grupper relativt i helgrupp inom utbildningsområdet undervisning genom att ha fler:

	Ja	Nej	Vet ej
Seminarier	☐	☐	☐
Laborationer	☐	☐	☐
Skrivarverkstäder	☐	☐	☐
Räknestugor	☐	☐	☐
Annat	☐	☐	☐

Kommentera gärna era svar ovan.

17. Har kvalitetsförstärkningen inneburit att institutionen har vidtagit åtgärder för att öka e-lärandet i undervisningen inom något av följande utbildningsområden?

- Humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik
- Undervisning
- Inget av ovanstående områden
- Vet ej

18. Har kvalitetsförstärkningen inneburit att institutionen vidtagit åtgärder för att öka e-lärandet i undervisningen inom utbildningsområdena humaniora, samhällsvetenskap, teologi och juridik genom att i högre grad använda:

	Ja	Nej	Vet ej
Förinspelade föreläsningar	☐	☐	☐
Digitala lärplattformar	☐	☐	☐
E-tentamen	☐	☐	☐
Annat	☐	☐	☐

19. Har kvalitetsförstärkningen inneburit att institutionen vidtagit åtgärder för att öka e-lärandet i undervisningen inom utbildningsområdet undervisning genom att i högre grad använda:

	Ja	Nej	Vet ej
Förinspelade föreläsningar	☐	☐	☐
Digitala lärplattformar	☐	☐	☐
E-tentamen	☐	☐	☐
Annat	☐	☐	☐

Kommentera gärna ert svar.

20. Har institutionen använt kvalitetsförstärkningsmedel för att rekrytera personal för att delta i undervisningen?

- Ja, tillsvidareanställd disputerad personal har rekryterats
- Ja, tillsvidareanställd icke-disputerad personal har rekryterats
- Ja, tidsbegränsad disputerad personal har rekryterats

- Ja, tidsbegränsad icke-disputerad personal har rekryterats
- Nej
- Vet ej

21. Har institutionen använt kvalitetsförstärkningsmedel för att öka mängden undervisningstid för befintlig personal?

- Ja, tillsvidare disputerad personal har fått ökad mängd undervisningstid
- Ja, tillsvidare icke-disputerad personal har fått ökad mängd undervisningstid
- Ja, tidsbegränsad disputerad personal har fått ökad mängd undervisningstid
- Ja, tidsbegränsad icke-disputerad personal har fått ökad mängd undervisningstid
- Nej
- Vet ej

22. Kommentera gärna era svar ovan.

23. Har institutionen använt kvalitetsförstärkningsmedel för kompetenshöjningsinsatser för befintlig personal på institutionen?

- Ja
- Nej
- Vet ej

24. Kommentera gärna ert svar ovan.

25. Beskriv hur kvalitetsförstärkningsmedlen till VFU har använts på institutionen?

26. Beskriv eventuella andra kvalitetshöjande insatser som möjliggjorts på institutionen med hjälp av kvalitetsförstärkningsmedlen från 2015 och framåt?

27. Har det genomförts någon form av systematisk uppföljning av utbildningskvalitet relaterat till den senaste kvalitetsförstärkningen på ert lärosäte?

- Ja
- Nej
- Vet ej

28. Beskriv gärna hur denna uppföljning har genomförts.

29. Har kvaliteten i era utbildningar ökat som en följd av de åtgärder (t.ex. ökad lärarledd tid) som har möjliggjorts med kvalitetsförstärkningsmedlen? För att kvantifiera kvalitet kan t.ex. uppgifter om genomströmning (såsom minskade avhopp och ökade prestationsgrader), kursvärderingar, studieresultat, betyg m.m. användas.

- Ja
- Nej
- Vet ej

30. Beskriv hur kvaliteten har ökat på era utbildningar som en följd av de åtgärder (t.ex. ökad lärarledd tid) som har möjliggjorts med kvalitetsförstärkningsmedlen. För att kvantifiera kvalitet kan t.ex. uppgifter om genomströmning (såsom minskade avhopp och ökade prestationsgrader), kursvärderingar, studieresultat, betyg m.m. användas.

31. Beskriv gärna varför ni inte tror att kvaliteten har ökat.

32. Anser institutionen att höjning av ersättningsbelopp (per HST) är ett bra sätt att höja utbildningskvaliteten på?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Utveckla gärna ert svar.

33. Utveckla gärna om ni har några andra förslag för att främja utbildningskvaliteten.

34. Har ni några övriga kommentarer?

35. Varför har er institution inte fått ta del av kvalitetsförstärkningspengarna?

- Utbildar inte inom de utbildningsområden som erhåller extra pengar
- Institutionen har prioriterats bort internt
- Annan anledning
- Vet ej

Utveckla gärna ert svar.

Bilaga 2. Metodbeskrivning för analyser av genomströmning

Här undersöks genomströmning med måtten prestationsgrad och kvarvaro andra läsåret. Prestationsgraden visar hur många högskolepoäng studenter tar av det antal poäng som de är registrerade för och anges i procent. Vid beräkning av prestationsgrader i den här rapporten följs avklarade poäng för varje kursregistrering upp under registreringsperioden och terminen efter, vilket betyder att uppföljningstiden här är två terminer. De senaste uppgifterna om prestationsgrad omfattar därför kurser som påbörjades läsåret 2016/17 och analysen omfattar perioden 2008/09–2016/17.

Vid beräkning av prestationsgrad är det studenternas kursregistreringar som analyseras och olika variabler kopplade till dessa. Exempel på sådana variabler är om studenten är kvinna eller man, till vilket utbildningsområde kursen är klassificerad, vid vilket lärosäte kursen ges och/eller om kursen ingår i ett yrkesexamensprogram (kursen kallas då programkurs) eller om kursen är en fristående kurs. Notera att en och samma kurs kan ges som programkurs och fristående kurs beroende på om studenten läser på ett program eller inte.

För analysen används uppgifter om en kurs huvudsakliga utbildningsområde, det vill säga i de fall en kurs är klassificerad till mer än ett utbildningsområde är det största som används. I de fall 50 procent av kursen är klassificerad till ett utbildningsområde och 50 procent till ett annat är det slumpen som avgör vilket utbildningsområde som registreras och används i analysen. För att få en uppfattning om utvecklingen över tid redovisar vi uppgifter om genomsnittliga prestationsgrader för läsåren 2008/09 till och med 2016/17.

Måttet kvarvaro andra läsåret är konstruerat så att en student som påbörjade ett program termin 1 och som senast var registrerad på samma utbildning termin 1 eller efterföljande termin, men inte termin 3 eller 4, bedöms ha hoppat av utbildningen. En student som påbörjade en utbildning termin 1 och som senast var registrerad på samma utbildning termin 3 eller 4 bedöms gå kvar på utbildningen. Antalet studenter som hoppat av jämförs med antalet nybörjare och redovisas som avhoppsfrekvenser i procent. Uppföljningstiden för kvarvaro andra läsåret är således två år, vilket gör att senaste uppgifterna som redovisas i denna rapport omfattar alla nybörjare som påbörjade en utbildning läsåret 2015/16.

Bilaga 3. Förkortningar av lärosäten

GU	Göteborgs universitet
HB	Högskolan i Borås
HDA	Högskolan Dalarna
HH	Högskolan Halmstad
HIG	Högskolan i Gävle
HJ	Stiftelsen Högskolan i Jönköping
HKR	Högskolan Kristianstad
HV	Högskolan Väst
KAU	Karlstads universitet
LIU	Linköpings universitet
LNU	Linnéuniversitetet
LU	Lunds universitet
MAU	Malmö universitet
MDH	Mälardalens högskola
MIU	Mittuniversitetet
ORU	Örebro universitet
SH	Södertörns högskola
SU	Stockholms universitet
UMU	Umeå universitet
UU	Uppsala universitet

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

